

«O SENYOR, REI DE GLÒRIA» / «SENYOR, REI DE GLÒRIA»: DIFUSIÓ I SIGNIFICAT DE L'*ORATIO BEATI KAROLI*

Joan MAHIQUES CLIMENT
Institut National d'Histoire de l'Art
(Groupe d'Anthropologie Historique de l'Occident Médiéval)

INTRODUCCIÓ¹

L'*Oratio beati Karoli* (a partir d'ara, simplement, *Oratio*) ha pervingut a través de tres testimonis que, malgrat les seues diferències, ben ostensibles, tenen en comú el fet de pertànyer a una tradició textual extravagant que situa aquesta obra al marge de la poesia dels grans cançoners catalans del segle xv. De tota manera, això no contradiu que aquest poema tan breu gaudís d'una gran popularitat. Sí que és cert que les vicissituds de la seua difusió ens introdueixen en un context històric singular que tindria la seua efemèride central en la mort de Carles, príncep de Viana i primogènit d'Aragó, esdevinguda a Barcelona el dia 23 de setembre de 1461.

El primer dels tres testimonis es troba en una estampa calcogràfica —la primera documentada a l'Estat Espanyol—, coneguda a través d'un únic exemplar que pertany a la Biblioteca Nacional de España (signatura: invent/42365). Els versos s'inscriuen en els plecs d'un filacteri situat al marge inferior de l'estampa, als angles superiors de la qual es veuen dos escuts: a l'esquerra, el de Carles de Viana i, a la dreta, el de la ciutat de Barcelona. Ocupa el centre de l'estampa el retrat del príncep, que té el posat propi d'un sant guaridor de malalties. Tot plegat ens indueix a pensar que l'estampa deuria ser d'origen barceloní, i la seua datació podria coincidir amb els funerals del fill primogènit del rei Joan II.² En

1. Aquest article aprofita part dels materials que l'autor ha aplegat durant la seua estada postdoctoral a l'Institut National d'Histoire de l'Art, amb el finançament del programa Beatriu de Pinós (BP-DGR 2009) en la seua modalitat A. Aquesta estada ha anat dirigida a la consecució d'un projecte integrat en el GAHOM (Groupe d'Anthropologie Historique de l'Occident Médiéval) i tutelat per la Dra. Marie Anne Polo de Beaulieu, a qui agraïm els mitjans, facilitats i consells donats perquè aquest treball tirés endavant.

2. Valentín Carderada situà la realització de l'estampa incunable o poc abans de la mort del príncep de Viana o immediatament després: «no sería improbable que antes de su defuncion ya se hubiera gra-

aquest punt, no podem deixar de constatar que fou a Barcelona on s'enregistraren els primers miracles atribuïts a la intercessió de Carles, només dos dies després del seu òbit. Si el príncep gaudí d'una immediata fama de santedat que té el seu origen precisament a l'entorn barceloní, aquesta s'estengué de seguida no només arreu de Catalunya sinó també per Europa. Els esdeveniments de la guerra civil catalana (1462-1472) propiciaren la divulgació d'aquesta creença, de tal manera que el record i la veneració d'aquest príncep dissortat s'impregnà d'unes connotacions polítiques de clar rendiment propagandístic que es concretaren, fins i tot, en diverses temptatives frustrades de canonització.³

Al mateix Carles de Viana remet explícitament la segona de les tres versions del nostre poema, encastada en el passatge del *Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim* que descriu els funerals que València celebrà en honor seu. La font més antiga d'aquesta obra memorialística és un manuscrit del final del segle xv, custodiat a la Biblioteca del Reial Col·legi del Corpus Christi o del Patriarca.⁴ L'interès del *Dietari* rau en el fet de situar a fora de l'entorn barceloní —a la ciutat del Túria— una nova versió de l'*Oratio*, amb una datació molt pròxima a la que atorguem a l'estampa calcogràfica i amb la mateixa situació de celebració d'unes exèquies pel mateix difunt, que també vinculen al testimoni incunable. De més a més, podem imaginar que l'autor del *Dietari*, que la crítica literària ha associat a la figura de Melcior Miralles, era només un dels nombrosos espectadors valencians que assistiren o tingueren coneixença d'aquestes celebracions funeràries i que també escoltaren o llegiren l'«Oració del senyor príncep» (Miralles, 2011: 311).⁵ Cal remarcar, doncs, que aquest poema s'inscriu de ple en els mitjans de transmissió propis de la cultura de masses, no només perquè un dels seus testimonis és un dietari que insereix el poema just quan dona notícia d'un acte públic, sinó també perquè ens ha arribat a través d'una de les primeres fonts catalanes populars no manuscrites, on s'han d'encabir les estampes, els fulls volants i els plecs solts. Com veurem més endavant, alguns elements formals fan pensar en la possibilitat que els antígrafs dels dos testimonis manuscrits fossin estampes o imatges semblants a l'exemplar incunable de la Biblioteca Nacional de España.

bado la estampa, puesto que en versos catalanes, en la extremidad de ella y en una cinta ó filacterio, se leen en caracteres borgoñones estas palabras como grito de guerra: O senyor rey de gloria [...] Pero si esta lámina no se abrió en vida del príncipe, debió abrirse en el año de su defunción, que fué el de 1461, no pudiendo admitirse la suposición de que fuese hecha en los dos ó tres años inmediatos, por haberse terminado ya las discordias civiles, con lo que pudo mitigarse el entusiasmo que dió lugar á grabar una estampa de tan notables dimensiones» (Cardereda, 1865: 44). De totes aquestes possibilitats, nosaltres creiem que la més versemblant és la que vincula l'estampa amb la mort del príncep i els seus funerals, com esdevé de fet al testimoni segon, copiat al *Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim*.

3. Sobre els esdeveniments de la mort del primogènit Carles, els rumors sobre la seua santedat i els intents fracassats de canonització, veg. Toda (1930: 13-17), Font i Rius (1934, 1936), Pou (1936: 369-370), Duran (2003-2004: 72-77) i Martín (2004).

4. Aquest manuscrit tenia l'antiga signatura V-24, però actualment no en duu cap. A banda d'aquesta còpia, n'hi ha tres més de l'època moderna, totals o parcials: dues a la Biblioteca de la Universitat de València i una a l'Arxiu del Convent de Predicadors de València. Vegeu-ne una descripció a Miralles (2011: 10-19) i *Biteca* (2012: manid 2532, 1999, 1817 i 5032). A partir d'ara, el *Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim* també serà esmentat, simplement, com el *Dietari*.

5. Així és com el *Dietari* es refereix a l'*Oratio*. Entre totes les edicions d'aquesta obra que hem consultat i que apuntem a la nota 7, citarem el text de la de 2011.

Finalment, la tercera versió ha estat copiada als folis de guarda d'un manuscrit de la Biblioteca-Arxiu Episcopal de Vic, que transmet el *Valeri Màxim* d'Antoni Canals. És en aquesta font on hi ha la rúbrica amb què nosaltres intitulem l'obra, *Oratio beati Karoli*; rúbrica que, en absència d'altres elements paratextuals més explícits, no ha evitat la desvinculació del text del poema amb el seu context historicopolític real. Precisament per això, Josep Romeu, que només tenia la referència del tercer testimoni, identificà el benaurat que donava títol al poema no pas amb Carles de Viana, sinó amb Carlemany.⁶

A partir d'ara, distingirem amb les sigles O¹, O² i O³ tant les tres fonts com els textos que aquestes transmeten, referint-nos respectivament als testimonis de la Biblioteca Nacional de España, de la Biblioteca del Reial Col·legi del Corpus Christi i de la Biblioteca-Arxiu Episcopal de Vic. Cada una de les tres versions ha estat editada per separat en més d'una ocasió.⁷

6. El testimoni de què parlem és el ms. c. 233 de la Biblioteca-Arxiu Episcopal de Vic, que Josep Romeu només coneixia indirectament, a través de Miquel i Planas (1911-1914: col. 612). Aquest desconeixement de la font primària no només es palesa en el fet que Romeu no identifiqués la seua signatura —Miquel i Planas tampoc ho féu— sinó que també errés en considerar que l'*Oratio* es trobava al final del manuscrit. Hem de suposar que aquest malentès prové d'una lectura apressada de la descripció de Miquel i Planas, on s'indica clarament que l'*Oratio* ocupa el darrer dels folis que precedeixen la còpia del *Valeri Màxim*. Caldria corregir, doncs, algunes de les afirmacions següents: «Inserida tardanament al final del manuscrit, aquesta "Oratio beati Karoli" té tot l'encant i la concisió enigmàtica de les oracions populars. Sens dubte, el sant invocat, Carles, s'ha d'identificar amb Carlemany, que tenia culte a l'edat mitjana en diversos indrets d'Europa i, als Països Catalans, únicament a la Seu de Girona» (Romeu, 2000: 120). És ben curiós constatar que Romeu (1962: 127-130) no conegués el testimoni del *Dietari* i, en canvi, sí que edités els quatre poemes que aquesta mateixa obra incorpora en el relat de l'entrada del rei Joan II i la seua esposa a la ciutat de València els dies 8 i 9 de febrer de 1459. La confusió de Carlemany en lloc de Carles de Viana se'ns fa més comprensible després d'haver constatat l'existència d'una *Pregària de Carlemany*, també coneguda com a *Lletra del papa Lleó a Carlemany*, utilitzada en temps de guerra i documentada si més no des de l'època medieval fins a l'edat contemporània: «Aquesta pregària era una mena de talismà, el qual —suposadament— deslliurava els seus posseïdors de qualsevol mort violenta o desgràcia. La seva difusió va arribar fins al primer terç del segle xx; el 1903, a Madrid, encara s'editava l'esmentat talismà, o soldats francesos, a la 1a Guerra Mundial, encara duïen *Pregàries de Carlemany*» (Cerdà, 2006: 48). Aquesta oració ha estat ben estudiada per Gougoud (1924: 227-238), que de més a més cita els següents versos de *La chanson du Chevalier au Cygne*: «Por vos commencherai l'orison Karlemaine / Qu'il disoit en bataille quand on lachoit s'ensaigne».

7. El primer en transcriure O¹ fou Cardereda (1865: 44), al qual s'han afegit després Barcia (1901: 195, núm. 376/3), Canibell (1906: xciii), Massó i Torrents (1926: 6), Domínguez Bordona (1929: 137), Azcona (1941: 85), Páez (1966: 528, núm. 1713) i Riquer (IV, 1993: 290). També transcriu aquest testimoni la descripció del *Catálogo BNE* (2012). O² és editat en Almarche Vázquez (1907: 247) i Miralles (1932: 278, 1988: 150, 1991: 256, 2011: 311); i O³ en Massó i Torrents (1902: 235), Miquel i Planas (1911-1914: col. 612; I, 1914: xxxi) i Romeu (2000: 120, núm. 111). Fins ara, l'únic estudi que dona notícia dels tres testimonis és Massó i Torrents (1926: 6 i 19), que coneixia O² a través d'Almarche Vázquez (1907). En tots els altres treballs que s'han ocupat d'aquest poema, només consta un dels testimonis. Per altra banda, la brevetat i la poca volada literària de l'*Oratio* podria justificar el fet que haja estat exclosa no només dels repertoris de poesia catalana medieval del mateix Massó i Torrents (1913-1914, 1932), sinó també del repertori mètric de Parramon (1992) o del *Rialc* (2012). En canvi, sí que s'incorpora al *Corpus de l'antiga poesia popular* de Romeu (2000), a *Biteca* (2012) i al *Repertori d'obres en vers* de Mahiques (2009). En aquests darrers casos, el poema només era conegut a través de O³.

Com que totes tres presenten divergències ben notables, oferirem per primera vegada una edició sinòptica de l'obra:⁸

[O ¹]	[O ²]	[O ³] <i>Oratio beati Karoli</i>
O Senyor, rey de Glòria, dóna'ns victòria; e los morts, sancta glòria; e los bons, exalsament; e los mals, convertiment!	Senyor, rex de Glòria, dóna'm victòria; e als morts, sancta glòria; e als bons, exalçament; e als mals, convertiment! O senyor, salva mos amichs; convertexes mos enemichs.	Senyor, rey de Glòria, dóna'm victòria; als morts, sancta glòria; als bons, axelsament; als mals, convertiment! Senyor, salva'm los meus anys, e guareix-me los meus avaranys.
A[mén]	Amén	

L'interès de les versions que estem estudiant va molt més enllà de la simple comparació de divergències textuais. O¹ incorpora un seguit d'elements figurats i frases llatines que acompanyen el poema, però, en realitat, la relació entre imatge i lletra es pot palesar també a O², mentre que O³ acull alguns components paratextuals que són comparables als dels altres dos testimonis. Tots aquests aspectes centraran la nostra atenció a partir d'ara. Continuarem, doncs, amb l'acarament i anàlisi dels tres testimonis, per passar més endavant al rerefons historicopolític que es desprèn d'aquests.

L'ESTAMPA CALCOGRÀFICA O¹ I LES SEUES RÈPLIQUES

Com ja hem indicat, la sigla O¹ correspon a l'estampa gravada que la Biblioteca Nacional de España ha classificat sota la signatura [invent/42365]. La seua caixa mesura 280×206 mm, per bé que el full on ha estat impresa té unes dimensions més grans, de 350×238 mm. L'estampa ha estat reproduïda en nombroses ocasions,⁹ i representa,

8. Hem establert els textos de O¹ i O³ a partir de la consulta dels originals, mentre que per a O² fem servir el facsímil de Miralles (II, 2001). O¹ és una estampa impresa només al *recto*. O² és copiat al f. 135vb del manuscrit que referim a la nota 4, de la Biblioteca del Reial Col·legi del Corpus Christi o del Patriarca; mentre que O³ ocupa el revers del darrer dels folis de guarda inicials del manuscrit que ressenyem a la nota 6. A la nostra edició, resollem les abreviatures, marquem entre claudàtors el text afegit i el regularitzem —segons els usos moderns— a les alternances entre *ilj* i *u/v*, a la separació de paraules i a l'ús de majúscules i minúscules. Utilitzem les actuals normes ortogràfiques en l'accentuació i els apòstrofs, i marquem amb un punt volat les elisions que avui no tenen representació gràfica. Al quart vers de O², corregim la lliçó «exalcament» per «exalçament».

9. El primer en reproduir O¹ fou Carderada (II, 1855-1864: núm. XLVII, 1865: 40-41). Malauradament, aquest facsímil és parcial, car omet la part inferior de l'estampa, just on es troba l'*Oratio*. Amb aquesta mateixa omisió, reproduïxen l'estampa tant Carreras Candi (1907: 3) com Azcona (1941: 86-87) i Socias (2007: 19). Aquest testimoni sí que és reproduït íntegrament per Duran i Sanpere (1971: 31), Sobrequés / Sobrequés (II, 1973: 256-257, núm. 77), Carrete / Checa / Bozal (1987: 99), Lafuente (1989: 13), Riquer (IV, 1993: 290) i Busquets (2009: 121).

sota una arcada sostinguda per quatre columnes, el primogènit d'Aragó i príncep de Viana, dret i d'esvelta silueta, amb aurèola de sant. Amb la mà dreta toca el coll d'una xiqueta malalta d'altura inferior a la de la seua cintura. Podríem dir que les virtuts guaridores que l'estampa atribueix a Carles són equiparables a les dels reis de França, «que tenien, almenys el dia que eren ungits, el poder de guarir els golls i altres malures anàlogues» (Riquer, IV, 1993: 290).¹⁰ De la mà esquerra del príncep surt un filacteri amb una cita de *Lc* 14:11 i *Lc* 18:14: «qui - se - humi - liat - exal - tabi - tur».

Coincidint amb l'alçada del pit del príncep, però a fora de l'arcada, es llegeix «beatus» al marge esquerre de l'estampa, i «karolus» al marge dret. I precisament a sota d'aquests apel·latius, també a dreta i esquerra, apareixen dos bustos d'homes que podrien representar un recorregut en dos moments diferents, un d'entrada i un d'eixida, tal com apunten algunes fonts antigues.¹¹ Del bust de l'esquerra només es dibuixa el cap; i el de la dreta, de mig cos, té les mans juntes en actitud de pregària. Els dos homes arriben fins al mateix nivell del cap de la xiqueta malalta, i per sota de la cintura de Carles. El simbolisme de l'escena és evident: el venerable primogènit, en posició central, és l'única persona que ocupa tota l'estampa, també la part superior. Els bustos escenifiquen dos devots del príncep que li adrecen les seues pregàries com si es tractés d'un sant intercessor, mentre que la xiqueta malalta és la beneficiària del poder miraculós del bon Carles.

Els blasons del príncep de Viana i de la ciutat de Barcelona que figuren als angles superiors de l'estampa són l'única part que ha estat acolorida a mà. Altres fonts barcelonines coetànies també incorporen, just en el moment de parlar de la mort de Carles, el dibuix del seu escut (en algun cas, pintat amb diversos colors) i la divisa de l'Evangeli de sant Lluç. És el cas dels dietaris redactats per Jaume Safont, on la crònica d'aquest succés va acompanyada d'una tirallonga dels miracles que pocs dies després s'atribuïren al difunt.¹² Podem suposar que la imatge representada per O¹ i la divulgació d'aquests mira-

10. La relació d'aquesta representació del príncep de Viana amb la dels monarques francesos i anglesos, que també tenien virtuts guaridores, ha estat remarcada per Laliena / Iranzo (1991: 61).

11. *El Llibre d'algunes coses assenyalades* ens informa de l'estructura arquitectònica sobre la qual jeia el cos del príncep, i especifica els motius que motivaren el seu disseny: «la deuoció de les gents era tanta que sobre lo dit cos se abocá tanta gent que conuench als dits honorables consellers fer fer al entorn del llit vna tanca de fust ab dos portals per çó que hagués orde car per lo hú entraven e per lo altro exien» (Comes, 1878: 181). Aquest episodi ja fou editat per Bofarull (XXVI, 1860-1864: 96). Segons el mateix Bofarull (XVIII, 1860-1864: 86), els diputats de la Generalitat reiteraren aquestos mateixos detalls quan es reuniren en consell el 5 d'octubre de 1461.

12. L'escut del príncep, amb la cita de *Lc* 14:11 i *Lc* 18:14, fou dibuixat tant al *Dietari de la casa de la Diputació i General de Catalunya* (Arxiu de la Corona d'Aragó, Fons Generalitat, Sèrie General, 7/2, f. 5) com al *Dietari o Llibre de jornades* de Jaume Safont (Biblioteca de Catalunya, ms. 978, f. lxxvi = f. 79). Del primer d'aquests dos dietaris són els facsímils de l'escut i de la divisa evangèlica que apareixen a les obres de Martínez Ferrando (1944: 64-65, núm. XXVII), Safont (1950: 100), Sobrequés / Sobrequés (I, 1973: 416-417, núm. 49) i Sans i Travé (1994: 516). Per al *Llibre de jornades*, que en molts passatges és gairebé idèntic al *Dietari de la Deputació del General de Catalunya*, remetem a Safont (1992: 139-140). A banda d'aquests exemples, la frase bíblica s'encasta en un poema de Joan Fogassot, «Ab gemechs grans, plors e sospirs mortals», que hem consultat a través de l'edició de Valls i Taberner (1915-1916: 46-52, núm. 17) i del *Rialc* (2012). Malgrat que aquesta poesia s'ambienta a Barcelona, relata la detenció del príncep de Viana a Lleida. Com veurem més endavant, al mateix *Dietari* que transmet O² (Miralles, 2011: 311 i 342) i sempre en relació amb Carles de Viana, aquest versicle és

cles convisqueren en el temps a través de manifestacions i esdeveniments comuns. Tampoc hem de descartar la possibilitat que O¹ constituís un mitjà de difusió propagandística associat a la fama de Carles com a taumaturg, de tal manera que els rumors sobre les seues prodigioses guaricions haurien pogut ser il·lustrats segons el paradigma de l'estampa que estem estudiant.

En relació amb O¹, hem de parar atenció a alguns detalls que, sobre les exèquies del príncep a Barcelona, ens donen les fonts coetànies. El seu cos, que havia romàs alguns dies al Palau Reial, on va morir, «fonch aportat ab grandíssima honor e processó a la Seu de la dita ciutat [...] e aquí fonch posat alt sobre lo cadafal o bestiment de fusta que li hagueren fet sobre les scales de Sancta Eulàlia, e fonch mès sots lo capell ardent, qui li fonch aprellat a la custuma reyal, ab IIII banderes qui staven als IIII cantons del dit capell ardent, ço és, la una ab les armes d'Aragó, l'altra de Sicília, la terça de Navarra, e lo quart era standart de divisa» (Safont, 1992: 140).¹³ Encara que aquesta crònica dels esdeveniments presenta algunes diferències que la separen del disseny arquitectònic i decoratiu traçat per O¹, els escenaris on s'exhibeixen són tan similars que no descartem la possibilitat que responguen a la mateixa situació. Si fos així, hauríem de considerar O¹ com una estampa emprada o fins i tot fabricada expressament en motiu de les exèquies que Barcelona celebrà pel primogènit, tal com són descrites per Jaume Safont. Més endavant tindrem ocasió de veure com algunes de les característiques de O² semblen avalar aquesta hipòtesi.

També recorda el model de O¹ un retrat del príncep que figura al f. iii^v prel. del ms. Vitr/17/3 de la Biblioteca Nacional de España. Aquest manuscrit, datat del 1480 segons indica el colofó, copia diverses cartes dirigides als reis d'Aragó, Castella i Portugal, i també «a los valientes letrados de la Spanya» (Bofarull, XXVI, 1860-1864: 11).¹⁴ La

citat i contrafet, encara que sense alterar la sentència evangèlica («Qui se humiliat exaltabitur» / «Qui se exaltat humiliabitur»). Evidentment, aquest darrer exemple se circumscriu a l'àrea valenciana, i no a la barcelonina. De seguida farem esment d'algunes il·lustracions que semblen inspirar-se en O¹ i que incorporen el versicle de sant Lluç i l'escut del príncep de Viana. A banda d'aquests casos, veg. també *Desdevises* (1999: 203).

13. El text que hem citat es troba exactament al f. lxxvi^{r-v} (= f. 79r-v) del ms. 978 de la Biblioteca de Catalunya. Al marge del foli següent, el mateix Jaume Safont ha dibuixat una estructura sustentada per quatre columnes, amb un sepulcre a l'interior i una espasa sobre el sepulcre, i amb l'epígraf: «Capell ardent». *Al Dietari de la casa de la Diputació i General de Catalunya* (Arxiu de la Corona d'Aragó, Fons Generalitat, Sèrie General, 7/2, f. 6), també trobem un disseny semblant amb el mateix epígraf, tal com es pot comprovar a les reproduccions que apareixen en Safont (1950: 101), *Sobrequés / Sobrequés* (I, 1973: 320-321, núm. 30) i Sans i Travé (1994: 517). L'ús de capelles ardents és un costum dels funerals reials, i als marges d'aquest mateix dietari de la Diputació també hi ha altres dissenys similars, reproduïts a les edicions de Marina Mitjà (Safont, 1950: 9, 51 i 53) i Sans i Travé (1994: 511). En canvi, el ms. 978 de la Biblioteca de Catalunya només dibuixa una capella ardent a l'episodi dels funerals del príncep de Viana.

14. A l'inici del vol. XXVI, Manuel de Bofarull edita aquestes cartes, escrites una d'elles pel mateix Carles de Viana, i les altres per Fernando de Bolea y Galloz, secretari i majordom del príncep. La data de les cartes és absent al ms. Vitr/17/3, però Latassa (1796: 227-228) va consultar un manuscrit que posseï Juan de Garriz, conservador de l'Hospital General de Saragossa, on figurava també una còpia amb les mateixes lletres de Bolea y Galloz, datades de Barcelona a 29 d'octubre de 1461. El ms. Vitr/17/3 ha estat descrit per *Desdevises* (1999: 188-190), Domínguez Bordona (1929: 197-198, núm. LXXIX), Arco y Garay (1942: 96, núm. 163) i al *Catálogo BNE* (2012); i és reproduït íntegrament a la

imatge representa Carles tot dret, aureolat com un sant, amb una espasa a la mà esquerra. Dóna voltes a l'espasa un filacteri que copia: «iustitia dei ne can».¹⁵ De la mà dreta surt també un altre filacteri on s'escriu per la banda de davant, dues vegades: «Pacientia opus perfectum habet»; i per la banda de darrere, una sola vegada: «karolus». Just al capdamunt d'un dels extrems d'aquest filacteri, es veu un ram de castanyer voltat per un altre filacteri amb una llegenda («bonnefoi») que també trobem sobre el cap d'un llebrer ajagut als peus del primogènit. En realitat, es tracta de la divisa de Carles III de Navarra, l'avi matern del príncep.¹⁶ De la boca del llebrer surt un filacteri que repeteix tres vegades: «Qui se humiliat exaltabitur». El príncep porta sobre el pit la insígnia de l'Orde del Griu, que fundà Ferran d'Antequera, el seu avi patern (Massip, 2003: 254-257). Finalment, a mitja alçada i simètricament, a esquerra i a dreta, apareix el trilòbul hermètic, a partir del qual s'han identificat diverses monedes encunyades per Carles de Viana, tal com indica Francisco Olmos (2004: 143-146).

Hi ha altres rèpliques del mateix model de O¹, com esdevé en un dibuix pertanyent a la Fundación Lázaro Galdiano atribuït (i desatribuït) a Joan de Joanes (1523-1579).¹⁷ En aquest cas, tornem a trobar el benaurat Carles tocant amb la mà dreta el cap de la xiqueta malalta, sota un arc de triomf erigit sobre un cadafal. De la mà dreta de Carles surt un filacteri que no té cap llegenda escrita, i als angles superiors també apareixen els blasons del príncep de Viana i de Barcelona.

A partir de les dades i reflexions que hem anat apuntant, podem extreure les següents conclusions. La representació del príncep de Viana tal com apareix a O¹ no és un fet aïllat, perquè aquest retrat està clarament emparentat amb una il·lustració no gaire posterior, conservada al ms. Vitr/17/3 de la Biblioteca Nacional de España. Encara més, el dibuix

Biblioteca Digital Hispánica (2012). Hi ha molts facsímils del retrat del príncep de Viana, entre d'altres Carderada (II, 1855-1864: núm. XLVII), Bofarull (XXVI, 1860-1864), Altadill (1913: 224-225), Domínguez Bordona (1929: núm. 57, 1933: 360, núm. 303), Azcona (1941), Sobrequés / Sobrequés (I, 1973: núm. 36), Riquer (III, 1993: 496), Desdeseves (1999: 161) i Francisco Olmos (2004: 144).

15. Tal com ja hem insinuat a la nota 13, l'espasa és un dels altres símbols de poder que apareixen en els funerals del príncep de Viana. El *Dietari de la casa de la Diputació i General de Catalunya* en fa esment en el següent passatge: «ven(ch) lo cors del dit il·lustríssimo senyor, dins una tomba de fust cuberta d'un rich drap de vellutat carm(es)í brocat d'or, e al dessus li fonch posada una molt bella spasa reyal, cuberta de vallut carmesí, gorni(da) d'argent daurat» (Sans i Travé, 1994: 168). Aquest mateix passatge reapareix al *Llibre de Jornades* de Jaume Safont (1992: 141).

16. Avril (1982: núm. LXXI) reproduceix el f. 93 del ms. NAL 1651 de la Bibliothèque Nationale de France, que inclou les il·lustracions de diversos blasons reials, amb llebrers i rams de castanyer, i també amb les divises «BONNE FOI» / «BONA FOI» i «QVI SE HVMILIAT EXALTABITVR». Aquest manuscrit va pertànyer al príncep de Viana i inclou diverses epístoles adreçades a ell mateix; sol considerar-se d'origen napolità i dels anys 1458-1459, i ha estat descrit per Bohigas (1967: 77-81 i 208, núm. 799) i Avril *et. al.* (1982: 120-121, núm. 135).

17. Una nota al peu del dibuix, probablement escrita al segle XVIII, proposa l'atribució a Joan de Joanes. Albi suggereix la possibilitat que «el dibujo no sea más que una copia de Joanes realizada sobre un original suyo a principios del siglo XVIII, y que, por lo tanto, la versión actual que tenemos entre manos sea contemporánea del rótulo, de la leyenda estampada al pie de la misma» (Albi, II, 1979: 82). En canvi, el catàleg de Ladero Quesada (2001: 172) data el mateix dibuix del final del segle XV. Aquesta imatge és reproduïda per Albi (III, 1979: núm. CXLII), Ladero Quesada (2001: 172), Pardo Cañals (1959: 124) i Riquer (IV, 1993: 306), i també a la web *Museo Lázaro Galdiano* (2012: núm. 4026).

atribuït a Joan de Joanes dona a entendre que el record del príncep era viu, si més no, algunes dècades després de la seua mort. De seguida observarem com O², un altre testimoni de l'*Oratio*, també pressuposa l'existència d'una imatge de Carles associada al text poètic.

ELS TESTIMONIS MANUSCRITS O² I O³: LA IMATGE IMPLÍCITA EN EL TEXT?

O² s'inserta en un episodi del *Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim* que dona notícia de la defunció i els funerals del príncep de Viana. Se'ns explica que la trista nova arribà a València per correu el dissabte dia 26 de setembre de l'any 1461; i el dijous següent, a 1 d'octubre, es feren crides per tota la ciutat advertint «que negú no gosàs parar botiga, ni corts, longa ni denguna manera de festa, fins la ciutat hagués fet remembrança de la mort de tant senyor, amat e volgut de totes les gents» (Miralles, 2011: 310). Pocs dies després, dimecres 7 d'octubre, fou feta a la Seu de València la remembrança, «ab molta solemnitat, molt rics draps, gran luminària, molta gent de senyors e senyores, molt poble» (Miralles, 2011: 310-311), i amb missa i sermó amb el tema «Qui se humiliat exaltabitur». El *Dietari* continua amb la descripció d'una nova remembrança a càrrec dels confreres de la Verge Maria, esdevinguda el dia 10, amb missa i un sermó que prengué com a tema un versicle de clar rerefons messiànic: «Ego primogenitum ponam illum, excelsum prae regibus terrae» (*Ps* 88: 28). En aquesta ocasió tampoc mancaren altres actes i manifestacions de devoció en honor del difunt: «Fonch fet solem[n]e lit, lumenari de un portal a l'altre de ciris blancs, los bastiments que staven los ciris alt ab thovaloles blanques ab armes reals» (Miralles, 2011: 311).

Hem volgut remarcar alguns dels actes que acompanyaven la celebració dels funerals del primogènit d'Aragó perquè d'aquesta manera puguem contextualitzar degudament el passatge on apareix O². Aquest testimoni de l'*Oratio* es troba exactament a la relació dels successos esdeinguts el dia 19, en què es va muntar un cadafal amb un retrat del príncep: «fonch messa la taula ab lo príncep pintat en la Seu, en lo pilar del cancell defront la trona; e, aquí, devoció, presentalles e altres coses, que era cosa de gran admiració» (Miralles, 2011: 311). No resulta gens improbable que el cadafal anés acompanyat també d'una capella ardent com les que representen O¹ o els dietaris escrits per Jaume Safont.¹⁸ De tota manera, el que més caldria destacar és el fet que el *Dietari*, immediatament després de descriure el cadafal amb la imatge del príncep, copia el següent passatge, precedit de la rúbrica «La oració del senyor príncep»:

E la present oració fia lo dit príncep, e la gent hy havia gran devoció: «Senyor, Rey de glòria, dona'm victòria; e als morts, sancta glòria, e als bons exalçament, e als mals convertiment. O, Senyor, salva mos amichs, convertexes mos enemichs! Amén». (Miralles, 2011: 311)

18. Veg. la nota 13.

La lectura descontextualitzada d'aquest passatge podria donar lloc a una certa confusió. ¿El subjecte que recita els versos de l'*Oratio* és el mateix príncep en vida, ja recordat després del seu traspàs, o és simplement un retrat utilitzat per a les seues honres fúnebres? Jaume Massó i Torrents apuntava la primera de les dues possibilitats, sense negar per això la segona opció, que a nosaltres ens sembla la més versemblant i la que es dedueix més nítidament de la confrontació dels diferents testimonis conservats.¹⁹ Si considerem que l'*Oratio* a O² és un complement textual d'una imatge, comparable al que trobem en els còmics actuals, aleshores ens trobaríem davant d'una estampa, impresa o manuscrita.²⁰ Amb els arguments que acabem d'exposar, ens sembla inqüestionable la nostra hipòtesi, segons la qual O² delata la presència d'un antígraf desconegut que no pot ser gaire diferent de l'arquetipus reproduït per O¹. És cert que O² no ens permet fer una comparació clara entre el seu model immediat i els retrats del príncep que hem estudiat a l'apartat anterior. En canvi, aquests retrats sí que ens ajuden a entendre millor en quin context sorgeix O² i quines característiques podria tenir l'efígie del príncep al·ludida al *Dietari*.

Passem, en tot cas, a O³, sigla amb què identifiquem el testimoni de l'*Oratio* copiat al ms. c. 233 de la Biblioteca-Arxiu Episcopal de Vic. Es tracta d'un manuscrit de mitjan segle xv o, en tot cas, no gaire anterior. Dels seus folis, que mesuren 288 × 212 mm, formen el cos del volum aquells que són numerats i-[ccxlv] (= f. 11-255), on s'ha copiat el *Valeri Màxim* traduït per Antoni Canals, que acaba al f. ccxliiii^v (= f. 254^v) i que va precedit de 14 fulls de guarda, alguns numerats i altres sense guarisme. L'*Oratio* és al revers del catorzè full, que reproduïm a l'única il·lustració de l'article. Ja hem insinuat que la difusió d'aquest poema té el seu punt de partença en la mort del príncep de Viana. És fàcil, doncs, establir que O³ ha estat copiat després del 1461 i, pel tipus de lletra, podem establir el final del segle xv com a límit *ad quem*. Tot i que el foli de guarda sobre el qual s'ha copiat aquest text té la mateixa filigrana que trobem a la resta del cos del volum, una simple comparació entre llurs lletres és suficient per concloure que l'*Oratio* és un afegiment posterior al *Valeri Màxim*.²¹ Cal remarcar que l'amanuense superposa al capdamunt del poema un

19. Tot descrivint O¹, afirma Massó i Torrents (1929: 6): «Al peu es llegeix l'oració que pregava sovint el príncep de Viana, a la qual el poble concedia gran virtut».

20. És el moment de remarcar que l'estampa sol representar una imatge de caràcter religiós, generalment dedicada a Déu, a la Verge o als sants, amb profusió de missatges textuals distribuïts en filacteris. D'acord amb aquest paradigma apareix el príncep al gravat calcogràfic O¹. El retrat de Carles al·ludit al *Dietari* podria tenir un format similar. Malauradament, són molt escasses les dades que posseïm sobre l'estampa impresa a la Catalunya del segle xv. O¹ és el primer testimoni gràfic que coneixem, però no hi ha dubte que també van existir altres testimonis catalans de la mateixa època o fins i tot anteriors, que avui en dia es poden donar per perduts. Un document ens parla de dos motlles d'estany sobre el Calvari que el 1480 havien estat en mans de la vídua d'un tapiner anomenada Joana; i el 1488 el prevere Jaume Miró havia posseït dues estampes de la Mare de Déu de Montserrat i tres planxes metàl·liques per treure'n imatges. Del 1488 també s'ha conservat una matriu de coure amb la Mare de Déu del Roser, obra de fra Francesc Domènec, del convent de santa Caterina de Barcelona. Veg. Peña (1996: 244-249), Altés (2005: 54-55) i Busquets (2009: 120). Una errata del treball de Busquets endarrereix la cronologia de mossèn Jaume Miró tot confonent i canviant l'any 1488 per l'any 1448.

21. Es tracta d'una filigrana gairebé idèntica a la que duu el núm. 3528 al catàleg de Briquet (1923: 228), que aquest estudiós documenta entre els anys 1429 i 1461 en diverses ciutats europees, entre d'altres Perpinyà (1429 i 1432-1437) i Barcelona (1451).

paratext de tres línies que reforcen la seua intencionalitat política. Més endavant, analitzarem el seu significat. Ara ens limitem a transcriure-les paleogràficament, desenvolupant les abreviatures en cursiva: «Jhesu Christ magnifica los amans cosa publica / Placebo fa gran mal / E voluntat dessordonada».²²

Hi ha una clara afinitat temàtica entre aquestes sentències que acompanyen l'*Oratio* i el *Valeri Màxim*, que comença al foli següent. De fet, just després de l'índex de llibres i títols, i abans de la traducció del text llatí, Antoni Canals adjunta un pròleg on elogia els actes virtuosos dels antics romans i, tot desenvolupant un *ubi sunt*, en constata la seua absència entre els seus coetanis:

Senyor: ¿on es huy tan grana mor del ben poblich, per lo qual oferir si a mort, als dits Romans era estudi esuetlat, en tant que cascun se cuytaua, allegant que los seus moriren per lo dit ben poblich, per la qual raho a ell se pertanhia morir, per dret de successio? ¿On es huy tan diligent seruitut a Deu, com era la dels Romans, qui tenien per gran inconuenient en lurs temples tractar, sol de paraula, alguna cosa que pertangues a temporalitat? ¿On es huy tanta veritat com era en los temps dels Romans, qui ans elegien mort, dura e cruel, que contrauenir a la ueritat de lur fe promesa? Huy en nostre temps, regnant los peccats, les uirtuts exellades de la terra, [...] appellats per Christ christians, presumim per lo sol nom esser mes uirtuosos que tota altra generacio, com en fets et obres pertanyents als dits christians siam menys que pagans, reprements, les uirtuts dels Romans, los nostres vicis manifestes. (Miquel i Planas, I, 1914: 12).

Si passem del pròleg de Canals a la traducció pròpiament dita, podem constatar l'existència de nombrosos passatges on l'autor llatí exalta les virtuts polítiques dels romans; per exemple, el títol sisè del cinquè llibre: «De la pietat que hagren molts a lur patria o terra» (Miquel i Planas, II, 1914: 58). Altres anècdotes adduïdes per Valeri Màxim ens presenten alguns models negatius per advertir-nos dels perills de la cobejança de béns o el desig d'ascendir socialment, mals que afecten la cosa pública, tal com il·lustra el títol setzè del novè llibre: «Daquells qui, com fossen de minue linyatge, sesforçaren ab engans e falsies de mesclar se ab gents nobles e generoses» (Miquel i Planas, II, 1914: 373). Aquests casos criminosos són protagonitzats per individus que no només s'adjudiquen un llinatge que no els pertany per tal de quedar-se amb un patrimoni familiar, sinó que pretenen, emparats en aquest llinatge, assolir càrrecs públics. A banda dels continguts de la traducció d'Antoni Canals, hi ha al darrer foli del ms. c. 233 una nota que incideix en els mateixos valors cívic que transmeten els versos i el paratext de O³. Ens referim al llistat dels Nou de la Fama, models de cavalleria que remetent a les tradicions jueva, pagana i cristiana, però també representen el paradigma del bon monarca, príncep o guerrer. Així, per exemple, el primer dels nou barons és Judes Macabeu, cabdill que alliberà Jerusalem tot revoltant-se contra la tirania d'Antíoc, rei de Síria. El referens bèl·lic que traspuen els versos de l'*Oratio* seria comparable, fins a cert punt, amb el que trobem als Nou de la Fama.²³

22. Aquest manuscrit és descrit per Massó i Torrents (1902: 233-235), Miquel i Planas (1911-1914: col. 611-612; I, 1914: xxx-xxxi) i *Biteca* (2012: manid 1879). Totes aquestes descripcions també incorporen el paratext de tres línies que nosaltres hem transcrit.

23. La nota dels Nou de la Fama que figura al manuscrit de Vic és transcrita per Massó i Torrents (1902: 234) i Miquel i Planas (1911-1914: col. 612; I, 1914: xxxi). Una cançó de croada de Joan Beren-

En tot cas, hauríem de sospesar la possibilitat que l'antígraf de O³ també anés acompanyat de les sentències que formen el seu paratext. Tampoc descartem que pogués tractar-se d'una estampa o d'un full volant o d'un plec solt molt breu que integrés l'efígie del príncep de Viana. És cert que aquesta hipòtesi planteja molts més dubtes en O³ que en O². Ens movem, doncs, en un terreny incert i mancat de proves documentals, però de bell antuvi no podem bandejar aquesta possibilitat. Fins i tot, hi ha alguns indicis de O³ que ens fan pensar en una imatge. En primer lloc, salta a la vista que cada un dels versos del testimoni estan lligats per una clau tant al costat esquerre com al dret. Diverses còpies de poesia catalana medieval fan ús de claus no només per abraçar versos diferents sinó també per marcar alguns recursos retòrics o formals.²⁴ Tampoc podem descartar que aquesta solució fos una manera de copiar versos que potser també es trobaven als filacteris, d'acord amb la disposició de l'*Oratio* a O¹.

A més, si el recurs de les claus no és gens inusual, sí que ho és més el fet que a O³ els versos estiguen lligats tant a l'esquerra com a la dreta, creant un equilibri simètric que podria reflectir les particularitats de l'antígraf. En aquest aspecte, cal recordar que O¹ es caracteritza per una simetria que fins i tot afecta la disposició geomètrica dels plecs del filacteri que transmet l'*Oratio*. És clar que, si això fos així, no es tractaria d'un cas únic, perquè aquest mateix procediment també l'hem trobat en un manuscrit cinccentista de les *Cobles de la mort* que ben segurament copia un imprès amb portada xilogràfica.²⁵ Per

guer de Masdovelles, iniciada «Permès a Déu haver feta presó», alludeix a alguns dels cavallers que formen els Nou de la Fama, concretament, els tres que lluitaren per l'alliberament o conquesta de Jerusalem: «Josue Bo e Macabeu, no-nsemps, / Se lig per Deu batalaren molt fort, / Foren ab ells angels de bon acort; / Carles, Billó, gens no-n foren exempts, / Ans com valents ab coratje-nimós / Feren grans fets per la fe de Christ sancta: / Part lo renom dels dits de virtut tanta / Que n'ha romás, han repos habundos» (Valls i Taberner, 1915-1916: 32).

24. Així esdevé a l'únic testimoni de «Junct és lo temps fer de ma dolor crida» d'Antoni Vallmanya, copiat als f. 201-204^v del ms. 10 de la Biblioteca de Catalunya. Comenta Jaume Auferil: «Cada estrofa té a la dreta una clau que abraça els vuit primers versos, a fi de remarcar que acaben amb la mateixa síl·laba àtona, de tal manera que aquesta terminació comuna és escrita una sola vegada al vèrtex de la clau, que així mateix va precedida de vuit ratlles paraleles que arrenquen del mot rima inacabat de cada vers, de tal manera que la composició ofereix un cert efecte plàstic o visual» (Vallmanya, 2007: 258). Trobem diversos casos similars al *Cançoner de Saragossa*, identificat com el ms. 210 de la biblioteca universitària d'aquesta ciutat. El comentari d'Auferil sobre el poema de Vallmanya podria extrapolar-se a l'anònim iniciat «Mare de Déu, sus los cels subirana» (ms. 210, f. 232^v-234). Més complex és «Pus vey lo món és vengut en tal cas» (ms. 210, f. 226), poema de Pere Galvany en dues octaves on es veuen no-gensmenys que vuit claus que uneixen un mot rima amb dos versos (cada un d'ells ocupant exactament la mateixa posició, però en cobles diferents). No és inusual que les glosses o els poemes amb insercions marquen amb una clau la relació que hi ha entre una determinada cobla i el fragment encastat o glossat. Aquest és el cas de «Un novell fruyt exit de la rabaça» d'Arnau March (ms. 210, f. 310-312). Les claus també són profusament utilitzades a l'índex del *Cançoner d'obres enamorades* (Bibliothèque Nationale de France, ms. 225, f. M-Q), i al ms. 60 de l'Arxiu Històric Arxidiocesà de Tarragona, on es copia la representació assumpcionista editada per Soberanas (1983).

25. Al fragment núm. 1 del ms. 1139 de la Biblioteca de l'Abadia de Montserrat, just al capdamunt d'una còpia de les mal anomenades *Cobles de la mort*, el mateix amanuense ha escrit tres línies i les ha tancat amb una clau que surt des del títol de l'obra, en aquest testimoni «Plant de la mort». Les tres línies diuen: «Tot quant faras fes justament / e pensa en morir souent // La carn gentil neruis e / ossa / pren forma vil dins en la fossa // Sicut jn adam omnes moriuntur // Jta et jn christo omnes viuificabuntur».

altra banda, si ens fixem en l'estampa O¹ i els altres retrats associats a aquest testimoni, veiem que són freqüents els filacteris i altres decoracions amb sentències escrites en llatí que incideixen en alguns dels atributs del príncep de Viana. De més a més, l'únic exemplar conegut de O¹ afegeix al seu marge inferior notes manuscrites que no fan altra cosa que reproduir el text imprès d'alguns filacteris.²⁶

Per totes aquestes raons, no ens costaria pensar que en el cas del ms. c 233 les tres línies que precedeixen l'*Oratio* poguessin ser algunes de les lletres circumscrites en alguna decoració o filacteri d'alguna estampa gravada o manuscrita. En contra d'aquesta hipòtesi podríem adduir el fet que el text de les tres línies no sigui en llatí com a O¹, sinó en català. De tota manera, si mirem la reproducció de O³, veurem com, per una banda, la primera línia i, per altra banda, la segona i la tercera, estan emmarcades a esquerra i dreta per uns signes amb què el copista ha volgut separar el text en dues seqüències diferents però de característiques similars. ¿Podria ser això una manera de copiar el text de dos filacteris diferents? Es tracta d'una conjectura que no descartem. De moment, podem concloure que O³ transmet una versió de l'*Oratio* ben particular, no només per les seues variants textuais sinó també pels elements paratextuals que no trobem ni a O¹ ni a O². Si aquests dos testimonis semblen productes creats expressament en motiu dels funerals del príncep de Viana, O³ incideix en valors polítics, morals i espirituals que aniran prenent relleu després d'aquesta efemèride, coincidint amb l'inici de la guerra civil dels anys 1462-1472. Aquests darrers aspectes són els que centraran la nostra atenció a partir d'ara.

DEL PARATEXT AL CONTEXT: COSA PÚBLICA, PLACEBO I VOLUNTAT DESORDENADA

La primera sentència que acompanya l'*Oratio* a O³ incideix en el desig que els amants de la cosa pública siguin magnificats per Jesucrist. En el fons d'aquest discurs s'amaga la idea que és Déu qui dóna el poder i la saviesa i, per tant, també és el garant d'un bon govern. En aquesta mateixa línia, Francesc Eiximenis adverteix al *Regiment de la cosa pública* que «lo primer fundament de la cosa pública és concòrdia e unitat, la qual ensenya

Doncs bé, Pep Vila (2003: 254) reproduceix un gravat de finals del Quatrecentos o a tot estirar d'inicis del segle següent, on un esquelet sosté dos filacteris, un a l'esquerra i un a la dreta, amb el mateix text de les dues primeres línies del ms. 1139, però sense la cita bíblica en llatí (*J Cor* 15: 22). Això ens mou a afirmar que l'antígraf del manuscrit de Montserrat ben segurament era un imprès amb un gravat sobre la mort on les sentències rimades omplien l'espai de diversos filacteris. Ens ocuparem d'aquest cas en Mahiques (2015).

26. El text de l'*Oratio* està circumscrit en sis plec de d'un filacteri de O¹. Una mà antiga, probablement del segle XVI, ha escrit al marge inferior de l'estampa tres línies, cada una de les quals es correspon amb dos plec de la versió impresa: «O senyor rey de / gloria donaus // victoria e los morts sancta gloria e los bons // exalsament e los mals / convertiment Amen». El mateix amanuense copia: «Qui se humiliat exaltabitur»; mentre que un altre copista no gaire posterior incorpora una altra frase que, en aquest cas, no reproduceix el text imprès: «Virtute duce contempta futura».

sobiranament la santa religió cristiana. Per què apar clarament que cristianisme és estament singular e apte a conservació de la cosa pública» (Eiximenis, 1927: 66). Aquesta doctrina, que és patrimoni comú de la cultura medieval d'Europa, es documenta també durant els anys de la guerra civil catalana (1462-1472).²⁷ Seguint la línia del paratext de O³, el poeta reialista Joan Berenguer de Masdovelles recorda com Déu premia els bons consellers i els amadors de la cosa pública, tal com es desprèn dels següents versos de «Prenguen espill los curials que són»:

Tot conseller de Rey ne curial
 Ques amador de la cosa publica
 Ama tem Deu lo temps que paciffica
 Rey ab vassalls e vol lestat reyal
 E part lo be quen si naconsegueix
 Ha merit gran e Deu lo regordona
 Mas al tirant quel Rey de publich dona
 On se que tir per si Deu lo poneix.
 [...]
 Molts dels passats visqueren noblament
 Sol per haver en lo mon nomenada
 Apres lur mort e que fos divulgada
 La virtut lur e savi regiment
 Quant mes deu vuy cadescu ben obrar
 Qua nol renom e paradís nespera
 E sos bons fets li romanen derrera
 E van primers al loch qui es sens par. (Torres Amat, 1836: 408)

Ara bé, no tots els governs actuen segons aquests bons amonestaments; per això no resulta gens estrany que el mateix Masdovelles advertesca sobre els mals que provoquen divisió, mals consellers i mals vassalls.²⁸ No són menys eloqüents les tres poesies reialis-

27. Les doctrines polítiques sorgides en el context de la guerra civil catalana s'assemblen molt a les que podríem trobar en altres llocs i en altres dates del període medieval. A través de l'estudi de Tejada (1950), hem registrat aquestes teories en autors catalans com Arnau de Vilanova o Francesc Eiximenis. Altrament, Guglielmi (2005) reflexiona entorn els pecats polítics imputats a algunes de les comunes italianes als segles XIII-XV. El cas més conegut és el de Florència, malmesa pels pecats de supèrbia, enveja, avarícia o ira: «la discordia, la lucha, el tumulto siempre aparecen cuando se abandona el equilibrio [...] Al hablar de la situación de Florencia en 1293, Villani indica que “il popolo di Firenze era fiero e in caldo e signoria”. La descripción nos habla de exceso y altanería» (Guglielmi, 2005).

28. Segons indica la rúbrica, data de l'any 1459 un poema de Masdovelles que comença així: «Regne divis es desolat, perdut, / E no a ja rey ajudat per Deu sia, / E so ne part per mala tirania, / Que lo pus fort a sobrat ho vençut, / E vuy las gens indispostas ha be / Seguint llur frau, fan la cosa poblícha / Venir a mans de gent cruel, inicha, / Qui tot enguan en mig de si rete» (Aramon i Serra, 1938: 227). Tal com indica Tejada (1950: 220-221), trobem l'advertència sobre els mals provocats per la divisió tant a les Sagrades Escriures com a Dante o a Anselm Turmeda. D'aquest darrer són les cobles sobre la divisió del Regne de Mallorca, copiades al ms. 381 de la Bibliothèque Inguimbertaine de Carpentras. La mateixa idea reapareix en una composició de Joan Fogassot sobre l'alliberament del príncep de Viana després d'haver estat detingut per ordre del seu pare: «Infinits mals divisió-ns aporta» (Valls i Taberner, 1915-1916: 52-54, núm. 18). Aquest poema, que encasta alguns passatges de la *Vulgata*, va precedit de la se-

tes que trobem copiades als f. 3-5^v del ms. GKS 432 de la Kongelige Bibliotek de Copenhague.²⁹ Dues d'elles en català i una en castellà, aquestes peces romanen en l'anonimat, però podrien ser degudes a un «poeta valencià, escriptor en català i en castellà, resident a Nàpols entre 1462 i 1470» (Nicolau d'Olwer, 1934: 323). De totes tres es desprèn un to de denúncia contra la ciutat de Barcelona, la qual és acusada no només de desgovern i rebel·lió contra el seu rei, sinó també d'idòlatra i de prostituta per haver rebutjat llei divina i senyor natural tot lliurant-se a mans d'estrangers. Forma part d'aquest grup de forasters el rei Enric IV de Castella, a qui s'adrecen directament els versos del poema en castellà:

Dizen que, con apellidos
E sin razon verdadera,
Los tus pueblos has movidos
E qu'estas a la frontera
D'Aragon contra tu tio [...]

Si Barcelona pudiese
Mas querria ser comuna
Que por tiempo mantuviese
Con tu sombra tal fortuna. (Nicolau d'Olwer, 1934: 331-334)

Aquesta caracterització de la Ciutat Comtal s'inspira, sens dubte, en el referent bíblic de la Jerusalem revoltada contra Déu i els seus profetes. En darrer terme, aquests pecats imputats a Barcelona repercuteixen negativament, en propi perjudici: «Perillosa es la fahena / D'aquests mals regiments / Qui fan tants regiraments: / Mals dinars e pijor cena» (Nicolau d'Olwer, 1934: 328). Doncs bé, si el primer editor d'aquests poemes va suposar que eren d'autor valencià, també remet a aquesta mateixa àrea geogràfica una altra obra favorable a Joan II. Tot just ens referim al *Dietari* atribuït a Melcior Miralles, que, a banda de transmetre O², introdueix una breu nota referent al mes de maig de 1470, on parla de la guerra dels catalans sense deixar d'emfatitzar l'orgull de Barcelona provocat per la seua grandesa i la seua prosperitat. L'actitud d'aquesta ciutat s'oposa implícitament al comportament del benaurat Carles. Creiem que és des d'aquest punt de vista com cal interpretar la cita de *Lc* 14:11 i *Lc* 18:14, que contrafa la divisa que figura a l'escut del príncep de Viana, derivada dels mateixos passatges evangèlics:

Tornant als actes e fets dels diputa[t]s de la ciutat de Barcelona, e dels grans se[n]yors de la dita ciutat e de tot lo principat de Catalunya, com per los molts actes de luable memòria que ls catalans an fets, com per lo molt gran consel, com per lo tant principat, com per la grandíssima abundància de moltes pecúnies, com per los tants actes tan insignes fets per

güent rúbrica: «Ecce quam bonum et quam iocundum habitare fratres in unum» (*Ps* 132:1). El mateix Fogassot escrigué una poesia sobre la presó del príncep de Viana a Lleida, tal com hem apuntat a la nota 12. Al *Rialc* (2012) hi ha edicions de totes les obres catalanes a les quals acabem d'al·ludir.

29. Les composicions del manuscrit de Copenhague han estat estudiades i editades per Nicolau d'Olwer (1934). També en fa una anàlisi conjunta Riquer (III, 1993: 486-490), mentre que Lomax (1987) només s'ocupa del poema castellà. Els versos catalans d'aquest manuscrit també són editats al *Rialc* (2012).

lo senyor príncep don Carles, e per moltes altres virtuts e gràcies avent stimació e glòria de les gens del món, triüfant en la roda mundana de glòria, de honor, per los quals actes los senyors del dit principat foren exalçats en sos coratges que mereixien ésser senyors del món; e que senyor rey, ni senyora reyna, ni senyor príncep ni altres senyors no-ls devien contradir als actes ni fets ni ordinations que per los dits senyors regidós del dit principat heren fets ni ordenats; e que tot lo que per ells hera fet ni dit ni ordenat no podien errar, confiant tan de lur saviesses e gran consel, no recordant-se *Qui se exaltat, humiliabitur*, e que a Déu no plau supèrbia contra son senyor. (Miralles, 2011: 342)

Ja hem observat com els blasmes contra Barcelona eren tòpics dels partidaris de Joan II. Aquests mateixos arguments foren esgrimits pel diputat Bernat Saportella, que, optant pel bàndol reialista, fugí de Barcelona el 7 de gener de 1463, i es refugià a Tarragona, on muntà tot sol una Generalitat reialista paral·lela i contrària a la Generalitat oficial que dirigien els revoltats. Molts dels escrits firmats per Saportella giren entorn dels mals provocats pels vicis alludits al testimoni O³: *placebo* i voluntat desordenada.³⁰ Continuant amb el darrer dels dos vicis, la *Summa Theologiae* de sant Tomàs d'Aquino vincula el pecat amb els termes de corrupció o desordre, als quals atorga un cert component irracional. Aquesta alteració (que fa que l'individu rebutge el bé a què tendeix naturalment i, en canvi, trie el mal) es manifesta a l'enteniment, la voluntat o l'apetit sensitiu. El pecat de la voluntat es produeix quan aquesta hi manca a causa del seu propi desordre («ex defectu voluntatis, qui est inordinatio ipsius»). El passatge que estem parafrasejant continua precisament amb la definició del que és la voluntat desordenada:

Est autem voluntas inordinata, quando minus bonum magis amat. Consequens autem est ut aliquis eligat pati detrimentum in bono minus amato, ad hoc quod potiatut bono magis amato, sicut cum homo vult pati abscissionem membri etiam scienter, ut conservet vitam, quam magis amat. Et per hunc modum, quando aliqua inordinata voluntas aliquod bonum temporale plus amat, puta divitias vel voluptatem, quam ordinem rationis vel legis divinae, vel caritatem Dei, vel aliquid huiusmodi; sequitur quod velit dispendium pati in aliquo spiritualium bonorum, ut potiatut aliquo temporali bono. Nihil autem est aliud ma-

30. Entre els nombrosos passatges de Bernat Saportella que insisteixen en aquesta línia, hem triat el següent d'una carta escrita a Tarragona el 7 de març de 1463, dirigida al rei de Portugal: «Feta es en lo Principat de Cathalunya per alguns dels vassalls iniqua conspiracio contra la reyal Magestat e la insigna provincia olim mundissima es per aquells contaminada e infecta de gran error. Obra es stada de algunes maliciosos personas les quals temptades per lo maligne sperit e inseguint algunes lurs passions han volgut subvertir lo bo e tranquille stat del dit Principat e les quals per conduir a aço los pobles han sembrades fames falsissimes contra la dita reyal Magestat dihent aquella haver proposit mal tractar e destruyr lo dit Principat difamant la de crueltat e de altres perverses condicions e donant studi en fer se coses algunes per miga del cos del Illustrissimo don Carles de bona memoria primogenit del dit senyor Rey han volgut dir e sforçar aquelles esser miraculosos en aprovacio e confirmacio del que prosseguien e fahent les per tals publicar per algunes ecclesiastiques personas per peccunies corrompudes han facilmente tirats los pobles a lur opinio e voler. Als quals pobles donant entendre que convenia per lur salvetat tenir exellada o desterrada la dita Majestat reyal del dit Principat. Com moltes e diverses personas vehessen aço esser indigna cosa e a infidelitat redundant es daquen [sic?] exida cisma e gran divisio entre los poblats en lo dit Principat» (Bofarull, XXV, 1860-1864: 37). Els mateixos blasmes contra Barcelona predominen també a la historiografia castellana de l'època de Ferran el Catòlic. Veg. Martín (2004: 40-43).

lum quam privatio alicuius boni. Et secundum hoc aliquis scienter vult aliquod malum spirituale, quod est malum simpliciter, per quod bonum spirituale privatur, ut bono temporali potiatur. Unde dicitur ex certa malitia, vel ex industria peccare, quasi scienter malum eligens. (*Corpus Thomisticum*, 2012: § 36931 = *Summa Theologiae*, I^a-II^{ae} q. 78 a. 1 co.)³¹

Segons aquest fragment, el desordre de la voluntat és a l'origen d'una elecció premeditada d'un mal major amb la intenció d'obtenir un bé menor. En l'àmbit politicosocial, aquest dilema podria traduir-se amb els termes de mal comú i bé particular. Des d'aquest punt de vista, la *Summa Theologiae* també planteja si l'home just deu acceptar o no alguns càrrecs polítics o eclesiàstics:

Unde sicut ad inordinationem voluntatis pertinet quod aliquis proprio motu feratur in hoc quod aliorum gubernationi praeficiatur; ita etiam ad inordinationem voluntatis pertinet quod aliquis omnino, contra superioris iniunctionem, praedictum gubernationis officium finaliter recuset, propter duo. Primo quidem, quia hoc repugnat caritati proximorum [...] Secundo, quia hoc repugnat humilitati, per quam aliquis superiorum mandatis se subiicit. (*Corpus Thomisticum*, 2012: § 46355 = *Summa Theologiae*, II^a-II^{ae}, q. 185 a. 2 co.)³²

Aquest passatge adverteix que procurar ser elegit per governar els altres és un acte propi de la voluntat desordenada. Francesc Eiximenis també apunta aquesta mateixa idea al capítol LVII del *Dotzè del Crestià* («Per què aquell qui-s procura lo regiment de la ciutat no-l deu haver»). Segons l'autor català, l'inconvenient dels qui voluntàriament procuren els càrrecs de govern rau en el fet que anteposen el bé particular en detriment del bé comú:

Interrogà Sabius, rey de Líbia, a son pare Oridon, savi e famós príncep, en la mort quins hòmens posaria en regiment de les sues ciutats, e diu la ystòria oriental que entre les altres moltes bones doctrines que li donà en esta matèria foren les següents. La primera sí fo que james no y posàs negú qui s'o procuràs ne qui volenter ho presés, e açò per tal car aquell qui s'ho procura no y és per amor de la comunitat, mas per son proffit propi [...] E dix aquest Odiron: —Vejes, fill, com és lo món abceguat, car los hòmens se penssen que furta a la comunitat no sia tan gran peccat com furta a algú en especial [...] Vet, fill, dix

31. «A més, voluntat desordenada és quan estima el bé menor. Ara bé, és lògic que hom elegesca patir detriment en un bé menys estimat perquè posseezca un altre més estimat, talment com un home, àdhuc conscientment, vol patir l'amputació d'un membre per tal de conservar la vida, que estima més. I d'aquesta manera, quan una voluntat desordenada estima més un bé temporal (com ara les riqueses o el plaer) que l'ordre de la raó o la llei divina o l'amor de Déu o una altra cosa semblant, se segueix que vol patir danys en algun bé espiritual per tal de posseir un bé temporal. De fet, el mal no és altra cosa que privació d'algun bé. I, segons això, algú vol conscientment un mal espiritual, que és mal simplement, pel qual es veu privat del bé espiritual per posseir un bé temporal. Per això, es diu pecar per certa malícia o per indústria, quasi elegint el mal conscientment.»

32. «Per tant, així com suposa un desordre de la voluntat el fet que algú es designe com a governador d'altres per pròpia instigació, també suposa un desordre de la voluntat que algú, contra l'encàrrec del superior, rebutge completament aquest ofici de governar. Per dos motius: en primer lloc, perquè això s'oposa a l'amor al proïsme [...]; en segon lloc, perquè això s'oposa a la humilitat, segons la qual hom se sotmet a les ordres dels superiors.»

aquest rey, com la cosa pública és aterrada e defraudada per sos fills mateys ab falses colors e ab falses maneres. Aquests tenen aquesta manera, la qual és clar senyal que són cruels robadors e fers enemichs del bé públich, car no és al món cosa que ells fahessen profitosa a la comunitat, ans la lexarien anar a son pes en terra, per bona que fos, si donchs ells no y sentien qualque profit lur personal. (Eiximenis, 2005: 124-125)

El mateix autor, al seu *Regiment de la cosa pública*, dedica un capítol a refutar tres proverbis que, amb la intenció d'encobrir els seus errors, al·leguen «alguns, amadors de si mateixos e poc de la cosa pública ne de la sua ànima» (Eiximenis, 1927: 179). El discurs que Eiximenis dedica a qüestionar el segon dels proverbis («Caritat ordenada a si mateix comença») presenta diversos arguments que van en la mateixa línia dels fragments de la *Summa Theologiae* citats:

Quan dien, en lo segon proverbí, que caritat ordenada comença a si mateix, ver dien. E per tal, si ells treballaven lleialment per la cosa pública, començarien a fer bé a si mateix. Car qui fa bé a la comunitat, primerament fa obra meritòria per si mateix a salvar, puix la faça en caritat. Mas per lo dit proverbí al·legat ells volen dir que primerament e de tots punts deuen haver cura de sa persona e de casa sua e curar-se del bé propi. E si ho fan així, ja no són en caritat, car diu sant Pau (*Prima ad Corinthios*, XIII): *Caritas non quaerit quae sua sunt*; e vol dir que hom que haja caritat no atén al bé propi e personal, temporal, mas atén al bé de la sua ànima, la qual està majorment en amor de la comunitat amada per amor de Déu. (Eiximenis, 1927: 180-181)

Per altra banda, a l'època medieval, els mals de la mentida i l'adulació s'identificaven semànticament amb la paraula *placebo*, és a dir, la primera persona del futur d'indicatiu de *placeo*. Es tracta d'una forma verbal, utilitzada a la *Vulgata* en un versicle que també constituïa l'antífona inicial de l'ofici de difunts d'algunes ordes religioses: «Placebo Domino in regione vivorum» (*Ps* 114: 9). Aquest mot aleshores no tenia les mateixes connotacions que més recentment li ha atorgat la medicina.³³ El *Diccionari català-valencià-balear* defineix *placebo* com una cosa que complau o una persona que adula, i arreu d'Europa trobem expressions com cantar *placebo*, o d'altres similars.³⁴ Jean Gerson tam-

33. Sobre la definició de *placebo* i els seus diferents significats, també en l'àmbit de la medicina, veg. Bayés (1985: 199).

34. El *DCVB* (2012) cita un exemple per a cada accepció: «Donà grans esperances que no se admetrien placebos ni favors»; «Aquest és un placebo». Per a l'àmbit europeu, veg. els nombrosos exemples recollits, sota l'epígraf «Placebo singen», per Singer (1999: 142-143). Per altra banda, Arthur Långfors (Du Bus, 1919: 122-124) no només adueix exemples del *Roman de Fauvel* de Gervais du Bus, sinó també de la *Voie d'Enfer et de Paradis* de Jacques Bruyant i de diverses col·leccions de proverbis i sermons, sense ometre el cas de la *Somme le roi* que nosaltres citem en aquest treball. Amb les mateixes connotacions, l'expressió és utilitzada als *Canterbury Tales* de Geoffrey Chaucer, que al *Parson's Tale* adverteix: «Flatereres been the develes chapelleyens, that syngen evere *Placebo*» (Chaucer, 1977: 373, v. 615). També incideix en aquestos mateixos tòpics una glossa castellana del *De regimini principum* de Gil de Roma, atribuïda a fra Juan García de Castrojeriz: «Onde dice San Agustín que los lisonjeros son tal como los sacerdotes del infierno, que dicen siempre cosas placenteras e así comienzan sus vísperas con Placebo Domino e con estas vísperas entierran sus muertos en el infierno; e así estos tales con sus palabras lisonjeras e placenteras matan a sus amigos e sennores e sotiérranlos en el infierno» (Beneyto

bé aprofità aquesta locució en un sermó adreçat al rei de França, on parlava del bon regiment de la cosa pública: «Et dit en outre le flateur en commençant ses vigiles, Placebo domino. Mais il va et continue trop mal; car il n'y a point in regione viuorum. Que dirons nous plus des flateurs? Flateur n'est qu'un enveloppeur de paroles» (Gerson, 1824: 28).³⁵ Una altra obra francesa, traduïda en aquest cas al català medieval, també posa aquest salm en boca dels aduldors. Ens referim a la *Somme le roi* i, més concretament, al capítol 39 («Dou pechie de langue»), que al seu torn està dividit en diverses parts, una de les quals va encapçalada pel títol «De losenge». Aquest vici es materialitza en cinc pecats que l'autor compara amb cinc fulles o rams de la mateixa branca. El passatge que ens interessa és el que segueix:³⁶

Li quarz pechiez est quant il chantent toz jours «Placebo», c'est a dire: «Messirez dit voir, messirez dit bien!», et tournent tout a bien quant que li hons fet et dit, soit bien, soit mal. Et por ce sont apelé en l'Esriture echo, c'est li sons qui est es montaignes hautes, qui retentist et s'acorde a quanque on dit, soit bien, soit mal, soit voir, soit faus. (Laurent, 2008: 162)

Lo quart ram d'aquest peccat és quant ells canten tots jorns «*Placebo Domino*», ço és a dir: «Nostre senyor, diu ver he fa ço que deu fer». Fassa bé o mal, ells ho loen tot en bé. Per amor d'açò los apella la Esriture echo, ço és la veu e-l ço que respon. E ressonen en les valls entre les muntanyes, quant hom puge sus als puigs. E acorde's tot ço que hom diu, sia bé, sia mal, sia ver, sia ffals. (Biblioteca de Catalunya, ms. 2009, f. xxxi^v = 38^v)

Aquest repàs breu entorn de diversos textos permet distingir alguns dels bons amonestaments que els lectors medievals podien trobar a l'*Oratio*. Així doncs, el paratext que acompanya O³ constitueix un testimoni preciós que vindria a confirmar un aspecte que ja havia intuït Valentín Carderada en associar la realització de O¹ a la guerra civil contra Joan II.³⁷ La delicada conjuntura de la Catalunya de mitjan segle xv, que desembocà en un conflicte bèl·lic, era propícia per a la proliferació de consignes i ensenyaments polítics que combinaven la doctrina amb la propaganda. S'han de situar en aquest context les idees del dominic fra Joan de Gualbes, que intentà legitimar la revolta antirealista, tot presentant la deposició de Joan II com una maniobra no només lícita sinó també oportuna

Pérez, II, 1947: 334). La *Crónica abreviada de España* de Diego de Valera, impresa en l'any 1482, adverteix: «E como por nuestros pecados en estos reynos todos o los más lean en el salmo de *placebo domino*, todos aprobaron la sentencia de Pero Díaz, fasta que el voto llegó a Cuenca de quien éramos procuradores Gómez Carrillo de Albornoz señor de Torralva e Beteta, e yo» (Valera, 1927: xxxii).

35. També s'ha conservat la versió llatina d'aquest mateix sermó: «Dicit adulator in suarum Vigiliarum principio: Placebo Domino, sed valde male continuat, quia non est in regione vivorum. Quid amplius de adulatoribus dicemus? Adulator est solum verborum intricator» (Gerson, 1706: col. 603).

36. La difusió de la *Somme le roi* a Catalunya és un fet palès. Sense anar més lluny, «Charles de Viana posseïa un manuscrit francès; un altre, molt luxós, va passar de la biblioteca del duc de Calàbria Ferran d'Aragó a Sant Miquel dels Reis i de allà [sic] a la biblioteca universitària de València» (Wittlin, 1983: 399). En la transcripció del passatge del ms. 2009 de la Biblioteca de Catalunya, mantenim els criteris aplicats a l'edició de l'*Oratio*, exposats a la nota 8. A més, hem establert els mots «ço» i «echo» en lloc de les lliçons del manuscrit «co» i «ecaso».

37. Veg. el passatge que citem a la nota 2.

i profitosa per al bon manteniment de la cosa pública.³⁸ El príncep de Viana era una figura de clar rendiment simbòlic, fins al punt d'esdevenir el centre d'aquesta explotació que té la ressonància i les característiques pròpies de la cultura de masses. Per això, tal com apunta Font i Rius (1934: 209), el benaurat Carles encara després de la seua mort continuava alimentant la causa catalana per lluitar contra la tirania que representava el seu pare. Els documents de l'època són ben transparents en aquest aspecte. Tot seguit citarem, a tall de mostra, un passatge antirealista dels inicis de la guerra civil de Catalunya. Es tracta d'una carta que, des de Barcelona a 28 de maig de 1462, els diputats del Principat enviaren als jurats i consell general de la ciutat de Saragossa:

E per ço ragraciam a nostre Senyor Deu qui tals enormes pensaments e tractes ha permesos divulgar. Regraciam com los dessus dits ha permesos castigar. Regraciam com la cosa publica no ha permes periclitat. Regraciam com aquest Principat no ha permes deslbertar. E finalment regraciam tanta amor e gracia que als cathalans ha volgut manifestar. A les quals gracies obtenir som certs no eren suficients nostres meritis mas havem plena creença hi ha suplit la sua infinida clemencia e bondat qui no ha permes la republica perescha per intercessio dels benaventurats sants specialment de aquell glorios Karles de sancta recordacio fill primogenit del dit Excellentissimo Senyor lo Senyor Rey per lo qual aquest Principat per sa innata e intacta fidelitat tantes coses ha fetes e en tantes perplexitats e congoixes es constituit. Si aquestes coses senyors de molta providencia part sien plasents e dignes de comport pensen vostres savieses pensen encara mes quals fan mes lo servey del Senyor Rey e nosaltres qui com a representants aquest Principat ab intervencio de la dita ciutat totes nostres forces e studi metem en conservar la cosa publica del dit Senyor Rey e procurar repos en lo dit Principat e aquells qui ab tals practiques com les damunt dites e ab altres fames vanes deshonestes e molt apartades e lunyades de la naturalesa dels cathalans treballen en destruir la dita cosa publica e les libertats de aquella. (Bofarull, XIX, 1860-1864: 413-414)

Els exemples citats en els paràgrafs precedents ens ajuden a comprendre de manera panoràmica quins eren els tòpics que en matèria política es van escampar durant el regnat de Joan II. Aquesta visió de conjunt, no pas completa però sí representativa, ens ha permès contextualitzar el testimoni de l'*Oratio* i del seu paratext tal com són transmesos per O³. Hem pogut observar que els dos bàndols que van protagonitzar la guerra civil de Catalunya adduïen exactament les mateixes sentències i arguments doctrinals per justificar cadascú la seua posició, clarament partidista i contrària a la de l'adversari. Els dos bàndols volien fer creure que actuaven en favor del bé comú i de la cosa pública, tot assenyalant *placebo* i voluntat desordenada com a causes del cisma civil. En canvi, l'anàlisi de les al·lusions al príncep de Viana i a la ciutat de Barcelona sí que ens permet traçar una diferència molt nítida entre les fonts que són favorables a la causa de Joan II i les que s'hi oposen. Encara que en aquest article no hem insistit gaire en la fama de la santedat i els miracles de Carles, així com els rumors del seu emmetzinament, aquestes veus que s'escamparen

38. El pensament polític de Gualbes només el coneixem per via indirecta, a través de Zurita, que tracta sobre aquest tema al cap. XLII dels seus *Anales de la Corona de Aragón*: «De la falsa doctrina que anduvo predicando fray Juan Cristóbal Gualbes, para levantar el pueblo contra el rey; y que tomaron los rebeldes por su rey y señor al rey don Enrique de Castilla» (Zurita, 1977: 420). Veg. també els comentaris de Tejada (1950: 245-246) i Martín (2004: 43-48).

inmediatament després de l'òbit eren alguns dels arguments més reiterats als sermons, arengues i documents propagandístics antirealistes dels inicis de la guerra.³⁹ En canvi, la publicitat dels partidaris de Joan II atribuï tots aquests rumors a la mala fe dels barcelonins i a les seues perverses maquinacions. No totes les versions de l'*Oratio* tenen les mateixes característiques, però les reaccions que suscità l'exaltació sentimental del príncep de Viana ens fan suposar que la transmissió d'aquest poema anà més lligat a les vies de difusió de la revolta antirealista que no pas al contrari.

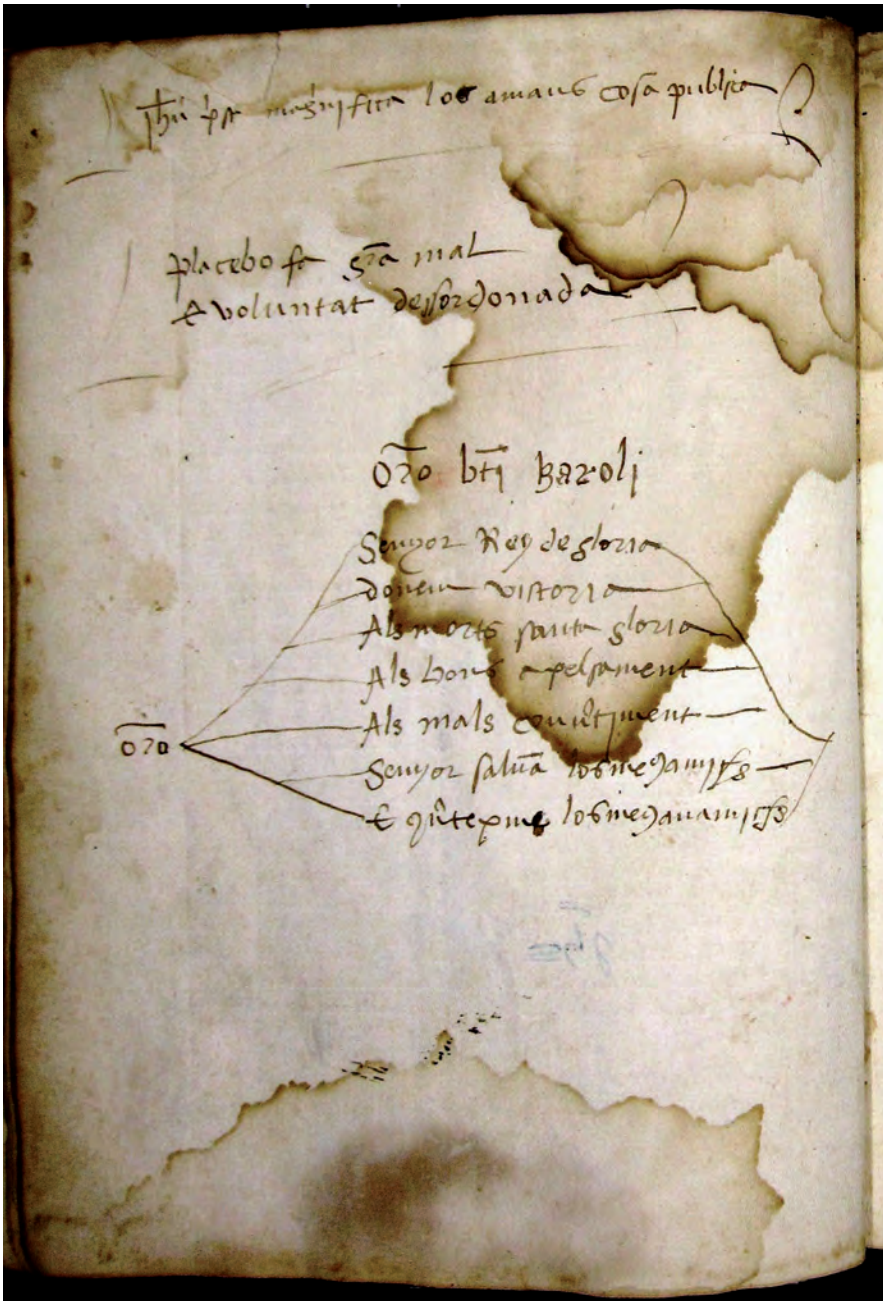
CONCLUSIÓ

La confrontació dels tres testimonis de l'*Oratio* constitueix una base necessària per entendre millor aquest text i desfer alguns malentesos. Hem pogut confirmar, per exemple, que el benaurat que dóna títol a l'obra és Carles de Viana i no Carlemany. L'anàlisi d'altres elements figurats o textuals que acompanyen les tres versions també ens ha portat a fer una lectura de l'*Oratio* vinculada als funerals del príncep i a la seua fama de santetat que s'estengué aleshores, coincidint amb els darrers mesos de l'any 1461. Això no exclou que la difusió de l'*Oratio* continués durant l'inici de la guerra civil dels anys 1462-1472. Fixem-nos, si no, en la invocació del primer vers: «Senyor, rei de Glòria». Es tracta d'una locució molt freqüent que se sol adreçar a la divinitat, i que trobem en diversos passatges veterotestamentaris, entre d'altres *Ps* 23: 7-10. Doncs bé, un cas no gaire diferent, ara adreçat directament al príncep de Viana, el trobem en un dels poemes copiats al ms. GKS 432 de la Kongelige Bibliotek de Copenhague: «No-t cal cridar per les places / “Oh sent Carles, ajudau!” / Car si es sant no li plau / Que a son pare tu-l rejaques» (Nicolau d'Olwer, 1934: 327). No cal ni dir que aquest darrer exemple enfoca el conflicte bèl·lic des de la perspectiva realista, mentre que l'*Oratio* vindria a representar el bàndol contrari.

De gran rellevància per a la història de la imatgeria popular és O¹, la primera estampa calcogràfica documentada a l'Estat Espanyol, on el príncep de Viana és retratat amb els atributs propis d'un sant. En aquest cas, l'*Oratio* se circumscriu en un dels filacteris que acompanyen la imatge. La comparació entre aquesta estampa i altres retrats del mateix Carles revelen una coherència ben notable, que ens ajuda a ponderar degudament la unitat d'aquestes manifestacions, i ens fa intuir un model també figurat en O² i O³, que són testimonis manuscrits merament textuals.

Les tres versions també destaquen perquè integren un seguit d'elements simbòlics que van més enllà del text del poema. En aquest aspecte, no només ens referim al complement figurat de l'efígie del príncep, sinó també a la presència de filacteris amb passatges de la *Vulgata* o amb altres divises en llengua vulgar, que remetent tant al príncep de Viana i a la seua ascendència com a la ciutat de Barcelona i al bon o mal regiment de la cosa pública.

39. A banda de la bibliografia esmentada a la nota 3, veg. Mahiques (2003-2004: 152-155, 2014).

BIBLIOTECA-ARXIU EPISCOPAL DE VIC. Ms. c. 233. Revers del darrer dels 14 folis de guarda que són a l'inici del volum, just abans del Valeri Màxim d'Antoni Canals

BIBLIOGRAFIA

- ALBI, José (1979): *Joan de Joanes y su círculo artístico*. València: Institución Alfonso el Magnánimo. 3 vol.
- ALMARCHE VÁZQUEZ, Francisco (1907): «Don Carles de Viana». *Empori*. Vol. 1, p. 243-248.
- ALTADILL, Julio (1913): «Otro retrato del príncipe de Viana». *Boletín de la Comisión de Monumentos Históricos y Artísticos de Navarra*, p. 223-225.
- ALTÉS I AGUILÓ, Francesc Xavier (2005): «La impremta i el llibre de Montserrat (segles XV-XIX)». ALTÉS I AGUILÓ, Francesc Xavier / MASSOT I MUNTANER, Josep / FAULÍ, Josep (eds.): *Cinc-cents anys de Publicacions de l'Abadia de Montserrat*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 9-67.
- ARAMON I SERRA, Ramon (ed.) (1938): *Cançoners dels Masdovelles (Manuscrit n.º 11 de la Biblioteca de Catalunya)*. Publicat per R. Aramon i Serra. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans / Biblioteca de Catalunya.
- ARCO Y GARAY, Ricardo del (1942): *Repertorio de manuscritos referentes a la historia de Aragón*. Madrid: Consejo Superior de Investigaciones Científicas / Instituto Jerónimo Zurita.
- AVRIL, François / ANIEL, Jean-Pierre / MENTRÉ, Mireille / SAULNIER, Alix / ZAŁUSKA, Yolanta (1982): *Manuscrits enluminés de la Péninsule Ibérique*. Paris: Bibliothèque Nationale.
- AZCONA, J[osé] M[aría] (1941): «Notas bibliográficas. El príncipe de Viana. Escritos del Príncipe — Fuentes históricas — Iconografía». *Príncipe de Viana*. Vol. 2, p. 59-89.
- BARCIA, Ángel M. de (1901): *Catálogo de los retratos de personajes españoles que se conservan en la sección de estampas y de bellas artes de la Biblioteca Nacional*. Madrid: Est. Tip. De la Viuda é Hijos de M. Tello.
- BAYÉS, Ramon (1985): «El metge, un placebo de luxe per a una societat pobra». *Actes de les Primeres Jornades Catalanes de Sociologia (1981)*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, p. 199-210.
- BENEYTO PÉREZ, Juan (ed.) (1947): *Glosa castellana al «Regimiento de príncipes» de Egidio Romano. Edición y estudio preliminar de Juan Beneyto Pérez*. Madrid: Instituto de Estudios Políticos. 3 vol.
- Biblioteca Digital Hispánica* (2012): *Biblioteca Digital Hispánica*. Madrid: Biblioteca Nacional de España. <<http://bdh.bne.es/bnearch/>>.
- Biteca* (2012). BELTRAN, Vicenç / AVENOZA, Gemma / SORIANO, Lourdes (dirs.): *Bibliografía de textos antics catalans, valencians i balears*. *Philobiblon*. Berkeley: Bancroft Library. <<http://bancroft.berkeley.edu/philobiblon/>>.
- BOFARULL Y DE SARTORIO, Manuel de (1860-1864): *Colección de documentos inéditos del Archivo General de la Corona de Aragón*. Barcelona: Imprenta del Archivo, vol. XVIII-XXVI.
- BOHIGAS, Pere (1967): *La ilustración y la decoración del libro manuscrito en Cataluña. Contribución al estudio de la historia de la miniatura catalana. Período gótico y Renacimiento. II*. Barcelona: Asociación de Bibliófilos.

- BUSQUETS I CAMPDELACREU, Lluís-Carles (2009): «Imatge i religió». *Els tresors de Joan Amades. La col·lecció d'imatge impresa de l'Arxiu Joan Amades*. Barcelona: Ara Llibres / Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana, p. 115-143.
- BRIQUET, C.M. (1923): *Les filigranes. Dictionnaire historique des marques du papier dès leur apparition vers 1282 jusqu'en 1600. Tome premier. A-Ch*. Leipzig: Karl W. Hiersemann.
- CANIBELL, Eudald (1906): *Facsímil de la gramàtica d'en Mates, estampada a Barcelona ab la data de l'any 1468 y noticies ilustratives de la seva celebritat, escrites per Eudald Canibell*. Barcelona: Escola Pràctica de les Arts del Llibre.
- CARDEREDA Y SOLANO, Valentín (1855-1864): *Iconografía española. Colección de retratos, estatuas, mausoleos y demás monumentos inéditos de reyes, reinas, grandes capitanes, escritores, etc., desde el siglo XI hasta el XVII, copiados de los originales por D. Valentín Cardereda y Solano*. Madrid: Imprenta de don Ramon Campuzano. 2 vol.
- CARDEREDA, Valentín (1865): «Una estampa española del siglo XV». *El arte en España. Revista mensual del Arte y de su Historia*. Vol. 3, p. 41-46.
- CARRERAS CANDI, Francesch (1907): *Dietari de la guerra de Cervera des del 1462 al 1465*. Barcelona: Bartomeu Baxarias.
- CARRETE PARRONDO, Juan / CHECA CREMADES, Fernando / BOZAL, Valeriano (1987): *El grabado en España (siglos XVI al XVIII)*. Madrid: Espasa-Calpe.
- Catálogo BNE (2012): *Catálogo BNE*. Madrid: Biblioteca Nacional de España. <<http://catalogo.bne.es/uhtbin/webcat>>.
- CERDÀ SUBIRACHS, Jordi (2006): *Les misses de sant Amador: purgatori i cultura popular*. Barcelona: Ajuntament de Bellpuig / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- CHAUCER, Geoffrey (1977): *The Complete Poetry and Prose of Geoffrey Chaucer. Edited by John H. Fisher*. New York / Chicago / San Francisco / Atlanta / Dallas / Montreal / Toronto / London / Sydney: Holt, Rinehart and Winston.
- COMES, Pere Joan (1878): *Libre de algunes coses asanyalades succehides en Barcelona y altres parts, format per Pere Joan Comes en 1583 y recóndit en lo Arxiu del Excelentíssim Ajuntament, ara per primera volta publicat ab deguda llicencia baix la revisió de D. Joseph Puiggari*. Barcelona: La Renaixensa.
- Corpus Thomisticum (2012): *Corpus Thomisticum. S. Thomae de Aquino Opera Omnia. Recognovit ac instruxit Enrique Alarcón automato electronico*. Pampilonae: ad Universitates Studiorum Navarrensis, aedes a MMA.D. <<http://www.corpusthomisticum.org/iopera.html>>.
- DCVB (2012). ALCOVER, Antoni M.^a / MOLL, Francesc de B.: *Diccionari català-valencià-balear*. Institut d'Estudis Catalans / Editorial Moll. <<http://dcvb.iecat.net>>. [Versió electrònica de *Diccionari català-valencià-balear*. Palma de Mallorca: Moll, 1993. 10 vol.].
- DESDEVEISES DU DEZERT (1999), Georges: *Don Carlos de Aragón, príncipe de Viana. Estudio sobre la España del norte en el siglo XV. Edición y traducción: Pascual Tamburri Bariain*. Pamplona: Gobierno de Navarra (Departamento de Educación y Cultura).
- DOMÍNGUEZ BORDONA, J[esús] (1929): *Exposición de códices miniados españoles*.

- Catálogo por J. Domínguez Bordona*. Madrid: Sociedad Española de Amigos del Arte.
- DOMÍNGUEZ BORDONA, Jesús (1933): *Manuscritos con pinturas. Notas para un inventario de los conservados en colecciones públicas y particulares de España. Tomo I: Ávila - Madrid*. Madrid: Centro de Estudios Históricos.
- DU BUS, Gervais (1919): *Le roman de Fauvel par Gervais du Bus. Publié d'après tous les manuscrits connus par Arthur Långfors*. Paris: Libraire de Firmin Didot et Cie.
- DURAN, Eulàlia (2003-2004): «La funció de les llegendes en la historiografia». *Estudi General*. Vol. 23-24, p. 63-79.
- DURAN I SANPERE, Agustí (1971): *Grabados populares españoles*. Barcelona: Editorial Gustavo Gili.
- EIXIMENIS, Francesc (1927): *Regiment de la cosa pública. Text, introducció, notes i glosari pel P. Daniel de Molins de Rei, O. M. Cap*. Barcelona: Barcino.
- EIXIMENIS, Francesc (2005): *Dotzè llibre del Crestià. Primera part, volum primer. Edició de Xavier Renedo. Coordinació de Sadurní Martí, amb la col·laboració d'Enric Bassegoda, Miriam Cabré, Montserrat Galí, Jorge García López, Daniel Genís, David Guixeras, Eva Izquierdo, Jordi Lorca, Rafael Ramos Nogales, Francisco J. Rodríguez Risquete, Raquel Rojas i Jaume Torró*. Girona: Universitat de Girona / Diputació de Girona.
- FONT I RIUS, J[osep] M.^a (1934): «La tradició de la santedat del príncep de Viana». *La Paraula Cristiana*. Vol. 117, p. 196-223.
- FONT I RIUS, J[osep] M.^a (1936): «El príncep de Viana a la Seu de Barcelona. Algunes notes sobre la veneració popular de Carles de Viana». *Analecta Sacra Tarraconensia. Anuari de la Biblioteca Balmes [Homenatge a Antoni Rubió i Lluch]*. Vol. 12, p. 541-557.
- FRANCISCO OLMOS, José María de (2004): «La moneda de los príncipes herederos en los reinos de Europa occidental en la baja edad media (s. XIV-XV)». *Documenta & instrumenta*. Vol. 2, p. 121-152.
- GERSON, Jean (1706): *Opera omnia, novo ordine digesta, & in V Tomos distributa. Ad Manuscriptos Codices quamplurimos collata, & innumeris in locis emendata; quaedam etiam nunc primum edita*. Antwerpiae: Sumptibus Societatis. Vol. 4.
- GERSON, Jean (1824): *Harengve faicte au nom de l'université de Paris, deuant le roy Charles sixiesme, et tout le conseil, en 1405, contenant les remonstrances touchant le gouuernement du roy, et du royaume*. Paris: Debeausseaux.
- GOUGAUD, L[ouis] (1924): «La prière dite de Charlemagne et les pièces apocryphes apparentées». *Revue d'Histoire Ecclésiastique*. Vol. 20/2, p. 211-238.
- GUGLIELMI, Nilda (2005): «Virtudes y pecados políticos (Italia, siglos XIII-XV)». *Temas Medievales*. Vol. 13/1. <http://www.scielo.org.ar/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S0327-50942005000100004>.
- LADERO QUESADA, Miguel Ángel (2001): *El marqués de Santillana, 1398-1458. Los labores de la España moderna. El hombre de estado*. Hondarribia: Editorial Nerea.
- LAFUENTE FERRARI, Enrique (1989): *Sobre la historia del grabado español*. Bilbao: Caja de Ahorros Vizcaia.
- LALIENA CORBERA, Carlos / IRANZO MUÑO, María Teresa (1991): «Las exequias de

- Alfonso V en las ciudades aragonesas. Ideología real y rituales públicos». *Aragón en la Edad Media. IX*. Zaragoza: Universidad de Zaragoza, p. 55-75.
- LATASSA Y ORTÍN, Félix (1796): *Bibliotheca antiqua de los escritores aragoneses que florecieron desde la venida de Christo, hasta el año 1500*. Zaragoza: Oficina de Medardo Heras. Vol. 2.
- LAURENT (2008): *La Somme le Roi par Frère Laurent. Publiée par Édith Brayer et Anne-Françoise Leurquin-Labie*. Paris: Société des Anciens Textes Français.
- LOMAX, Derek W. (1987): «Un poema político de 1462». *Homenaje al profesor Juan Torres Fontes*. Murcia: Universidad de Murcia / Academia Alfonso X el Sabio, p. 891-899.
- MAHIQUES [CLIMENT], Joan (2003-2004): «Les ànimes d'ultratomba: una justificació propagandística». *Estudi General*. Vol. 23-24, p. 143-160.
- MAHIQUES CLIMENT, Joan (2009): *Repertori d'Obres en Vers. Una aportació a la «Bibliografia de Textos Catalans Antics»*. *Tesi Doctoral sota la direcció del Dr. Vicenç Beltran Pepió i de la Dra. Lola Badia Pàmies*. Barcelona: Universitat de Barcelona / Departament de Filologia Catalana. [Tesi doctoral inèdita, defensada el dia 19 de maig de 2009].
- MAHIQUES CLIMENT, Joan (2014): «Envenenamiento y apariciones del príncipe de Viana: orígenes históricos de una leyenda». *Bulletin Hispanique*. Vol. 116/1, en prensa.
- MAHIQUES CLIMENT, Joan (2015): «Sobre la difusió de les *Cobles de la mort* al segle XVI». En preparació.
- MARTÍN RODRÍGUEZ, José Luis (2004): «Biografía y leyenda del Príncipe de Viana —sant Carles de Viana—». *Tópicos y realidades de la Edad Media (III)*. Eloy Benito Ruano (Coord.). Madrid: Real Academia de la Historia, p. 27-67.
- MARTÍNEZ FERRANDO, J[esús] E[rnest] (1944): *El Archivo de la Corona de Aragón*. Barcelona: Aymà.
- MASSIP, Francesc (2003): «Monstres i bèsties en la festa i l'espectacle medieval». BELTRAN, Rafael / HARO, Marta / SIRERA, Josep Lluís / TORDERA, Antoni (eds.): *Homenaje a Luis Quirante. Vol. I. Estudios teatrales. Anejo nº L de la «Revista de Filología»*. València: Universitat de València, p. 249-266.
- MASSÓ [I] TORRENTS, J[au]me (1902): «Manuscrits catalans de Vich». *Revista de Bibliografia Catalana*. Vol. 2, p. 229-253.
- MASSÓ [I] TORRENTS, J[au]me (1913-1914): «Bibliografia dels antics poetes catalans». *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans*. Vol. 5/1, p. 3-276.
- MASSÓ [I] TORRENTS, Jaume (1926): *El príncep Carles de Viana i les seves relacions literàries. Discurs llegit pel president Jaume Massó Torrents en la sessió inaugural del curs acadèmic de 1926-1927, celebrada el 4 de setembre 1926*. Barcelona: Ateneo Barcelonés.
- MASSÓ [I] TORRENTS, Jaume (1932): *Repertori de l'antiga literatura catalana. La Poesia: vol. I*. Barcelona: Editorial Alpha.
- MIQUEL I PLANAS, Ramon (1911-1914): «Nota editorial de la traducció catalana del *Valeri Màximo*». *Bibliofília*. Vol. 1, col. 602-615.
- MIQUEL I PLANAS, Ramon (ed.) (1914). *Llibre anomenat Valeri Màximo dels dits y fets memorables. Traducció catalana del XIV^{en} segle per Frare Antoni Canals ara per*

- primera volta estampada segons el còdex del Consell de Cent barceloní*. Barcelona: L'Avenç. 2 vol.
- [MIRALLES, Melcior] (1932): *Dietari del capellà d'Anfos el Magnànim. Introducció, notes i transcripció per Josep Sanchis i Sivera*. València: Acció Bibliogràfica Valenciana.
- MIRALLES, Melcior (1988): *Dietari del capellà d'Alfons el Magnànim (selecció). Introducció, selecció i transcripció de Vicent-Josep Escartí*. València: Edicions Alfons el Magnànim.
- [MIRALLES, Melcior] (1991): *Dietari del capellà d'Alfons V el Magnànim. Edició e índexs por María Desamparados Cabanes Pecourt*. Saragossa: Anubar.
- [MIRALLES, Melcior] (2001): *Dietari del capellà d'Anfos el Magnànim*. València: Ajuntament de València, 2 vol. [Vol. 1: facs. del ms. original. Vol. 2: facs. de Miralles 1932].
- MIRALLES, Melcior (2011): *Crònica i dietari del capellà d'Alfons el Magnànim. Edició a cura de Mateu Rodrigo Lizondo*. València: Universitat de València.
- Museo Lázaro Galdiano (2012). *Museo Lázaro Galdiano. Inventario*. Madrid: Fundación Lázaro Galdiano. <<http://www.flg.es/inventario.asp>>.
- NICOLAU D'OLWER, L[luís] (1934): «Poesies reialistes del temps de Joan II». *Estudis Universitaris Catalans*. Vol. 19, p. 322-334.
- PÁEZ RÍOS, Elena (1966): *Iconografía hispana. Catálogo de los retratos de personajes españoles de la Biblioteca Nacional publicado por la sección de estampas bajo la dirección de Elena Páez Ríos*. Madrid: Biblioteca Nacional. Vol. 1.
- PARDO CAÑALÍS, Enrique (1959): «La entrega de la Medalla de Honor a la Fundación Lázaro Galdiano». *Goya. Revista de arte*. Núm. 32, p. 123-129.
- PARRAMON I BLASCO, Jordi (1992): *Repertori mètric de la poesia catalana medieval*. Barcelona: Curial / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- PEÑA, Manuel (1996): *Cataluña en el Renacimiento: libros y lenguas (Barcelona, 1473-1600)*. Lleida: Editorial Milenio.
- POU I MARTÍ, Josep M[aria] (1936): «Relacions del papa Pius II amb Joan II d'Aragó i els catalans». *Analecta Sacra Tarraconensia. Anuari de la Biblioteca Balmes [Homenatge a Antoni Rubió i Lluch]*. Vol. 12, p. 359-382.
- Rialc (2012). DI GIROLAMO, Costanzo (coord.): *Repertorio informatizzato della antica letteratura catalana*. Napoli: Università di Napoli Federico II. <<http://www.riale.unina.it>>.
- RIQUER, Martí de (1993⁵ [1964]): *Història de la literatura catalana. Part antiga*. Barcelona: Ariel. 4 vol.
- ROMEU [I FIGUERAS], Josep (1962): *Teatre profà. A cura de Josep Romeu. Volum II*. Barcelona: Barcino.
- ROMEU I FIGUERAS, Josep (2000): *Corpus d'antiga poesia popular*. Barcelona: Barcino.
- [SAFONT, Jaume] (1950): *Dietari de la Diputació del General de Catalunya. 1454 a 1472. Per Jacme Ça Font. Pròleg i transcripció per Marina Mitjà*. Barcelona: Asociación de Bibliófilos de Barcelona.
- SAFONT, Jaume (1992): *Dietari o Llibre de Jornades (1411-1484) de Jaume Safort. A cura de Josep Maria Sans i Travé*. Barcelona: Fundació Noguera.
- SANS I TRAVÉ, Josep Maria (dir.) (1994): *Dietaris de la Generalitat de Catalunya. Volum I. Anys 1411 a 1539. Director de l'obra: Josep Maria Sans i Travé, Director de l'Ar-*

- xiu Nacional de Catalunya. A cura de: Lluïsa Cases i Loscos, Josep Fernández i Trabal, Laureà Pagarolas i Sabaté.* Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- SINGER, Samuel (ed.) (1999): *Thesaurus proverbiorum medii aevi. Lexikon der Sprichwörter des romanisch-germanischen Mittelalters. (Band 9: niesen — Schädlichkeit).* Berlin / New York: Walter de Gruyter & Co.
- SOBERANAS, Amadeu-J. (ed.) (1983): *Representació de l'Assumpció de Madona Santa Maria. Text anònim del XIVe segle a cura d'Amadeu J. Soberanas. Arranjaments musicals segons la consuetud a cura de Joan M^a. Aragonès. Muntatge del Grup de Teatre de la Defensa Agrària i Schola Cantorum Parroquial.* Montblanc: Patronat de la Representació de la Selva del Camp.
- SOBREQUÉS I VIDAL, Santiago / SOBREQUÉS I CALLICÓ, Jaume (1973): *La guerra civil catalana del segle XV. Estudis sobre la crisi social i econòmica de la Baixa Edat Mitjana.* Barcelona: Edicions 62. 2 vol.
- SOCIAS BATET, Immaculada (2007): *Els Abadal. Un llinatge de gravadors.* Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- TEJADA, Francisco Elías de (1950): *Las doctrinas políticas en la Cataluña medieval.* Barcelona: Aymà.
- TODA, Eduard (1930): «La tragèdia final del príncep de Viana». *Discursos llegits en la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona en la solemne recepció pública del il·ltre. Sr. D. Eduard Toda el dia 2 de desembre de 1930.* Barcelona: Imp. «La Renaixença», p. 1-27.
- TORRES AMAT, Félix (1836): *Memorias para ayudar a formar un diccionario crítico de los escritores catalanes, y dar alguna idea de la antigua y moderna literatura de Cataluña.* Barcelona: Imprenta de J. Verdager.
- VALERA, Diego de (1927): *Crónica de los Reyes Católicos. Edición y estudio por Juan de M. Carriazo.* Madrid: Revista de Filología Española (Anejo VIII).
- VALLMANYA, Antoni (2007): *Poesies per Antoni Vallmanya. Edició crítica de Jaume Auferil.* Barcelona: Fundació Noguera.
- VALLS I TABERNER, Ferran (1915-1916): «Cançoner del xv^{en} segle de l'Ateneu Barcelonès». *Butlletí del Ateneu Barcelonès.* Núm. 4, 5 i 6 (p. 25-40, 41-48 i 49-56). [Fascicles esparços adjunts al final de cada núm. del *Butlletí del Ateneu Barcelonès*, amb paginació independent de la del *Butlletí* però correlativa entre els diferents fascicles. Hem consultat alguns exemplars del *Butlletí* on aquests fascicles són absents, i d'altres on no.]
- VILA, Pep (2003): «Comentaris a unes cobles rosselloneses sobre les ànimes del Purgatori». *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins.* Vol. 44, p. 251-254.
- WITTLIN, Curt (1983): «Les traduccions catalanes de la “Somme le Roi” (“De vicis i virtutis”) de fra Llorenç». *Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura.* Vol. 59/3, p. 395-433.
- ZURITA, Jerónimo (1977): *Anales de la Corona de Aragón, compuestos por Jerónimo Zurita, cronista de dicho Reino. Edición preparada por Ángel Canellas López, cronista oficial de la Excm. Diputación Provincial de Zaragoza [7: Libros decimosexto, decimoséptimo, decimoctavo].* Zaragoza: Institución Fernando el Católico.

RESUM

De les tres versions que coneixem de l'*Oratio beati Karoli*, una d'elles, començada «O Senyor, rei de Glòria», forma part d'una estampa calcogràfica incunable, mentre que les altres dues ens han arribat per via manuscrita i amb un íncipit diferent: «Senyor, rei de Glòria». Les notables divergències textuais dels tres testimonis i sobretot el fet que rarament hagen estat posats en relació han induït a una anàlisi descontextualitzada del poema, donant peu a algunes errades d'interpretació. Amb el propòsit de subsanar aquestes mancances, oferim per primera vegada una edició sinòptica de les tres versions i, a partir dels indicis que aquestes aporten, intentem desvelar les seues vies de difusió i el seu significat originari. De gran interès és constatar el referens polític del poema, que remet a la figura de Carles, primogènit d'Aragó i príncep de Viana, i que ens situa en els prolegòmens i en l'inici de la guerra civil de Catalunya (1462-1472).

PARAULES CLAU: Carles de Viana, imatge i poesia, devoció popular, guerra civil del segle XV, pensament polític.

ABSTRACT

«O Senyor, rei de Glòria» / «Senyor, rei de Glòria»: dissemination and significance of the *Oratio Beati Karoli*

Of the three known versions of the *Oratio beati Karoli*, one of them, which begins “O Senyor, rei de Glòria”, forms part of an incunabular chalcographic print, while the other two have been handed down to us in manuscript form and with a different beginning: “Senyor, rei de Glòria”. The considerable differences in the texts of the three renditions and, above all, the fact that they have rarely been related to one another call for a decontextualized analysis of the poem, which reveals some errors of interpretation. With the aim of remedying these deficiencies, we offer for the first time ever a synopsis of the three versions and, on the basis of the evidence they provide, we attempt to show the routes by which they spread and their original significance. It is important to underline the political background to the poem, which refers to Charles, first-born son of Aragon and Prince of Viana, and sets the scene around the build-up to and outbreak of the Catalan Civil War (1462-1472).

KEY WORDS: Charles of Viana, image and poetry, popular devotion, civil war in the 15th century, political thought.